

CONTRIBUȚII CU PRIVIRE LA CUNOAȘTEREA CERAMICII GETO-DACICE. CUPELE „DELIENE” GETICE DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Cupele „deliene” alcătuiesc o specie ceramică specifică epocii elenistice, atât în Grecia, cât și în aria de răspîndire a culturii elenistice, precum și în țara noastră, avînd forme și un repertoriu de ornamente proprii. Ele fac parte din grupa mare a vaselor cu decor în relief din epoca elenistică. Numele lor vechi nu ne este cunoscut. În literatura modernă de specialitate sînt cunoscute sub numele de boluri ori cupe „megariene” sau „deliene”. Denumirea lor de „megariene” sau de „deliene” nu prezintă importanță decît dacă se are în vedere proveniența lor. Într-adevăr, aceasta a constituit încă de la început una din problemele de seamă în ceea ce privește cupele „deliene”, problemă pe care cercetările mai recente nu au putut-o lămuri decît în parte. După primele descoperiri făcute, C. Bendorf le-a numit „megariene”. Au urmat descoperiri și în alte localități grecești, cercetătorii emițînd păreri diferite în legătură cu centrul lor de producție. Astfel, Dragendorff afirmă că acesta ar fi fost orașul Chalcis, iar E. von Stern se gîndea la insula Samos. Descoperirile din Delos și de la Atena au atras atenția cu deosebire lui F. Courby, care primul le-a denumit cupe „deliene”¹. Argumentarea sa se întemeiază pe faptul că aici s-au găsit cele mai multe fragmente și tot aici au existat și cele mai numeroase ateliere pentru lucrarea acestor cupe, așa cum ne-o dovedesc diferitele semnături de olari ca : Μενεμάχου, Ἀθηναίου, Φίλωνος, Γοργίου, Δημητρίου.

Alături de insula Delos însă, F. Courby adaugă Atena, subliniind activitatea deosebită pe care această cetate a avut-o în producerea cupelor „deliene”. F. Courby prezintă sistematic produsele cîtorva centre, unde se lucrau aceste cupe, printre care și pe cele din Asia Mică, precum Priene, Myrina, Pergamon ; o atenție specială o acordă și atelierelor din sudul U.R.S.S., printre care în primul rînd Olbiei, de unde avem numeroase exemplare cu semnătura Κίρβεις, ajun-

¹ F. Courby, *Les vases grecs à reliefs*, Paris, 1922.

se și la Histria, în Delos și chiar în Asia Mică. Un alt centru de producție al cupelelor „deliene” este Italia, cu atelierelor în Umbria și Etruria meridională. Vasele produse aici se caracterizează printr-o ornamentare mai schematică decât a celor din Grecia. Asemănările însă care se pot stabili între exemplarele din Italia și cele din Delos sînt atît de mari, încît se pare că, după jefuirea insulei Delos în anul 88 î.e.n., olarii de aici s-au refugiat, instalîndu-și atelierelor în Italia.

În legătură cu problema originii acestor vase este momentul să numim și pe R. Zahn, ale cărui observații au pus într-o lumină mai bună problema originii cupelelor „deliene”. El are meritul de a fi semnalat primul, încă de la sfîrșitul secolului trecut, raporturile strînse care apropie bolurile cu ornamente în relief de arta egipteană. Încă din vremea dinastiei a XVIII-a, floarea de lotus alb sau albastru și umbelele papirusului au oferit torenților și ceramiștilor egipteni elementul esențial al ornamentării.

Împotriva acestui curent, am putea spune inițiat de R. Zahn și care a cîștigat și pe cercetătoarea olandeză L. Byvanck-Quarles van Ufford², Th. Kraus susține contrariul. Pornind de la constatarea că pînă acum s-au găsit foarte puține cupe „deliene” în Egipt, socotește că originea acestora trebuie căutată pe pămînt grecesc. Fără îndoială că luarea în considerație a atîtor vase de metal sau faianță anterioare uneori cu mult cupelelor „deliene”, decorate cu elemente de origine egipteană, constituie contribuția principală pentru lămurirea problemei noastre.

O valoare deosebită trebuie acordată datării acestora, în sensul că identificarea stratigrafică a celor mai vechi, ca și a locului unde sînt prezente, este un punct de plecare sigur în ceea ce privește cele patru elemente principale ale problemei în discuție, adică datarea, originea, răspîndirea și evoluția lor. Din acest punct de vedere, considerațiile lui W. Schwabacher³ ar putea fi de cea mai mare importanță, pentru că el așază începuturile producției atice încă din ultimele două decenii ale secolului al IV-lea î.e.n. Tot astfel sînt și datările lui P. Perdrizet pentru descoperirile de la Delphi.

Prezența elementelor de origine egipteană se poate înțelege prin legăturile puternice care s-au manifestat între Egipt și diferite centre grecești, ca Beoția și Atena; cu altoi elin, arta alexandrină a folosit din plin și a răspîndit elemente de decor ale lumii egiptene. Astfel se explică bogăția de ornamente egiptene pe care le întîlnim pe cupele „deliene”.

În această prezentare de fapte nu trebuie să uităm că Alexandria Egiptului este, în primul rînd, o creație a lumii elenistice, centrul cel mai important, cel mai strălucit al acestei vremi. În această lumină, trebuie să remarcăm că, dintre cupele cunoscute, seria celor „deliene” se apropie cel mai mult de ornamentele de origine egipteană, precum imbricațiile și petalele de lotus. Insula Delos a fost, după războaiele cu persii și în vremea elenistică, principalul centru religios și artistic al lumii grecești, cunoscut și pentru lucrările de torenitică, dar totodată și un mare antrepozit de comerț. Istoria insulei Delos este strînș legată de Atena. Este foarte probabil ca pe aici să fi fost drumul de pătrundere a elementelor de origine egipteană și în aceste atelierelor să se fi sintetizat formele cunoscutelelor cupe

² L. Byvanck-Quarles van Ufford, *Les bols mégariens. La chronologie et les rapports avec l'argenterie hellénistique*, în *Bulletin van de vereering tot bevordering der Kennis van de antike beschaving*, XXVIII, 1953.

³ W. Schwabacher, *Hellenistische Reliefkeramik im Kerameikos*, în *American journal of archaeology*, 45, 1941.

pe care, dat fiind prezentarea de față, ne vom permite să le numim „deliene”; socotind această denumire cea mai îndreptățită.

Dacă începuturile lor se pot așeza la sfârșitul secolului al IV-lea î.e.n.⁴, epoca lor de maximă dezvoltare și răspândire o reprezintă, însă, secolele II — I î.e.n.; aceasta este și vremea în care le găsim și în cetățile pontice grecești de pe teritoriul țării noastre.

★

I. Vom trece acum la prezentarea cupelor „deliene” grecești din țara noastră, subliniind că cele mai numeroase exemplare s-au găsit la Histria. Este firesc ca aici să întâlnim cel mai mare număr de asemenea vase, avînd în vedere importanța deosebită a acestei cetăți grecești de pe malul vestic al Pontului Euxin și în perioada elenistică. Fragmentele acestea sînt rezultate și din săpăturile mai vechi, precum și din cele mai recente, efectuate din 1949 sub conducerea acad. Emil Condurachi. Materialele acestea nu au fost încă publicate.

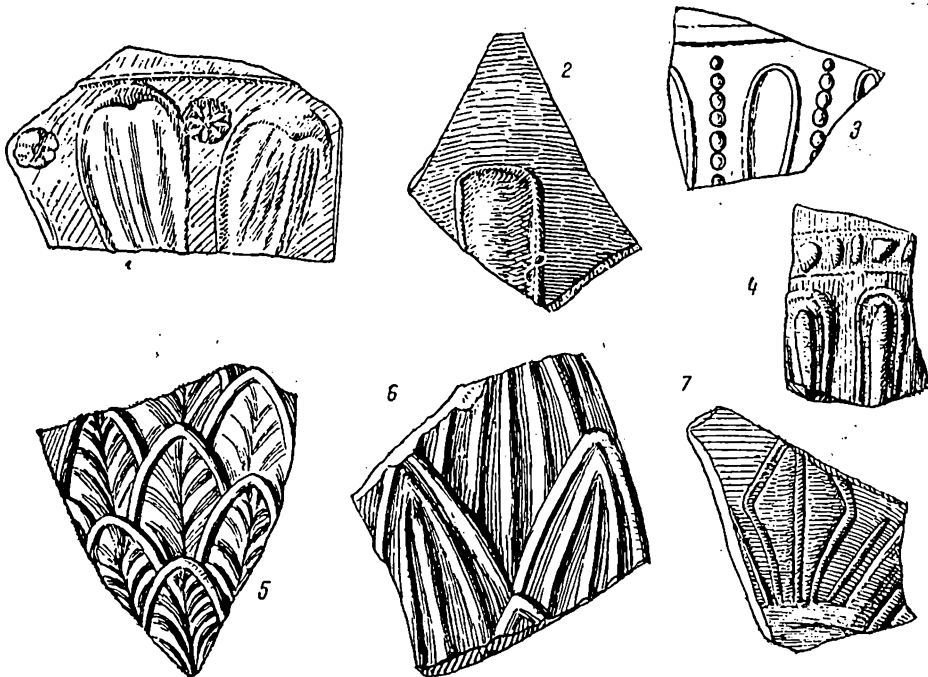

Fig. 1. — Fragmente de cupe „deliene” grecești de la Histria, decorate cu frunze de lotus.

O altă cetate antică în care s-au găsit fragmente de cupe „deliene” grecești este Callatis (Mangalia). Prof. Teofil Sauciu-Săveanu a publicat într-o serie de rapoarte preliminare numeroase fragmente de cupe „deliene”⁵. Tot aici s-a mai găsit întîmplător (între 1920 și 1930) un fragment de cupă „deliană” care, îm-

⁴ Este o datare neacceptată încă de toți cercetătorii; asupra existenței cupelor „deliene” în secolul al III-lea î. e. n. nu încap însă nici o discuție.

⁵ Théophile Sauciu-Săveanu, *Callatis. I-er rapport préliminaire*, în *Dacia*, I, 1924, p. 157, 161, 162 și 163.

preună cu un altul găsit în 1930 tot întâmplător, face parte din Colecția dr. Horia Slobozianu din Eforie Sud.

Prin săpăturile efectuate în ultima vreme la Mangalia (1960), s-au descoperit în stratul de cultură elenistic mai multe fragmente de cupe „deliene” grecești, care se încadrează în seria celor găsite și în celelalte cetăți grecești de pe malul stîng al Pontului Euxin ⁶.

Din Tomis nu avem pînă acum nici un fragment de cupă „deliană”; socotim totuși că e bine să amintim că în Colecția D. Butculescu, care a intrat în Muzeul național de anticități în 1929, există o cupă „deliană” grecească cu mențiunea că ar fi fost găsită la Constanța. Este de mici proporții, însoțită de următoarea notiță scrisă de D. Butculescu : „Bol sans pied, à couverte noire, auquel on donne le nom de bol «mégarien », du nom de la localité où ont été trouvés les premiers exemplaires . . . par Charles Dugas. Ce bol porte une décoration de palmes et guirlandes de rosaces”. În această notă se menționează că bolul provine de la Constanța. Cupa a rămas inedită pînă azi.

La Tuzla, în punctul numit „Cărămidărie”, s-a găsit întâmplător (cam prin 1924) un fragment de cupă „deliană” grecească ce face parte din Colecția dr. Horia Slobozianu din Eforie Sud ⁷.

Deoarece fragmentele de cupe „deliene” grecești găsite în țara noastră sînt atît de numeroase și variate, am socotit că este bine să încercăm o încadrare a lor în clasificarea întocmită de cercetătoarea olandeză L. Byvanck-Quarles van Ufford ⁸, prima care a alcătuit o asemenea clasificare. Această clasificare se întemeiază pe decorul caliciului vegetal, care, într-adevăr, are rolul de primă importanță. Ținînd seama de acest decor, cercetătoarea olandeză împarte cupele „deliene” în două mari categorii : în prima intră bolurile cu decorul alcătuit de fapt dintr-o singură zonă cuprinsă între medalionul central și chenarul de sub buză. Se disting în această categorie următoarele variante : boluri cu caliciu vegetal, boluri „lobate” (*à godrons*), boluri cu imbricații, boluri cu ornamente ce se găsesc pe scutul macedonean și pe monedele macedonene ⁹, boluri cu proeminențe și diferite motive geometrice. A doua categorie este aceea cu decorul organizat pe zone și în care caliciul vegetal are un rol cu totul redus. Există și o a treia categorie, aceea a bolurilor zise „homerice”, pe care sînt înfățișate în relief scene din epopeile homerice.

Revenind la cupele „deliene” descoperite la noi în țară, trebuie să subliniem că pentru clasificarea pe care o vom schița mai jos am întâmpinat foarte mari greutăți, datorită stării fragmentare în care ni s-au păstrat aceste vase, neputînd reconstitui de foarte multe ori nici forma și nici decorul. În afară de aceasta, trebuie să păstrăm și o cuvenită rezervă în clasificarea noastră, deoarece cea mai mare parte a materialului descoperit la Histria în săpăturile efectuate din 1949 și pînă azi nu a fost publicată. Materialul pe care ne întemeiem este provenit din săpăturile mai vechi, anterioare ultimului război mondial; ne lipsește situarea lui stratigrafică. Acest material ne-a fost pus la dispoziție de acad. Emil Condurachi, pentru a încerca o primă clasificare.

⁶ Informații Constantin Preda.

⁷ Horia Slobozianu, *Considerații asupra așezărilor antice din jurul lacurilor Techirghiol și Agigea*, în *Materiale*, V, 1959, p. 744.

⁸ L. Byvanck-Quarles van Ufford, *op. cit.*

⁹ R. Zahn, *Makedonischer Schild-Makedonischer Becher*, *Studien zur Vor- und Frühgeschichte*, în *Festschrift Carl Schuchhardt*, 1940, p. 48-72.

Forma vaselor „deliene” de la Histria se încadrează perfect în grupa bolurilor grecești cunoscute, fiind emisferică, turtită și avînd :

1. *marginea ușor înclinată spre interior*, accentuîndu-se printr-o reliefare la trecerea dintre margine și partea emisferică propriu-zisă. Această categorie are numeroase variante — după înălțimea marginii, după înclinarea și îngroșarea ei —, alcătuiind marea varietate a exemplarelor ;

2. *marginea îndoită în afară*, grupă care cuprinde un număr mult mai restrîns de fragmente.

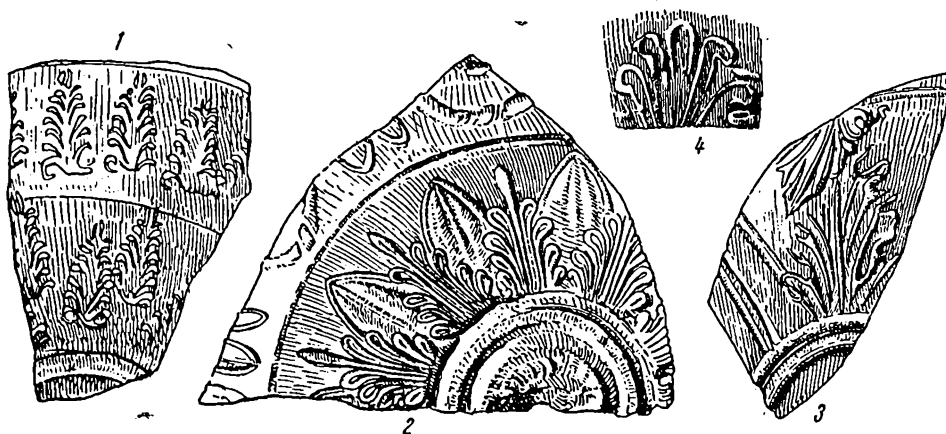

Fig. 2. — Fragmente de cupe „deliene” grecești de la Histria.

În afară de categoriile amintite mai sus există un număr extrem de redus care au margini drepte ; un singur fragment nu se încadrează în nici una din categoriile menționate pînă acum, prin faptul că regiunea marginii de mai sus de chenar, în loc să aibă un profil convex pentru a forma marginea răsfrîntă, este concavă ; nu este însă exclus ca după această profilare să fi urmat marginea răsfrîntă.

Al doilea element care ține de formă și care trebuie luat în considerare este fundul vasului cu medalionul central. Cele mai numeroase nu au fund propriu-zis, ci sînt numai aplatizate, avînd în centru un medalion, adică o suprafață cuprinsă într-un cerc în relief, în care se înscrie (cam 90% din cazuri) o rozacee. Într-un singur caz, în medalion se găsește un cap de femeie cu gîtul și umerii copiind un tondo alexandrin.

Un număr mult mai restrîns de boluri au fund propriu-zis, adică suprafața cuprinsă în cerc este *nedecorată*, ușor bombată sau puțin retrasă, iar altele chiar bine adîncită.

Din punctul de vedere al decorului, distingem pe cupele „deliene” două regiuni : întîi, partea emisferică, „învelită” în caliciu sau în zone (fig. 2), apoi partea care încheie acest decor spre margine, formînd un chenar asemenea unei diademe sau brățări, în care motivele sînt *mai puțin* variate, *altele* decît cele folosite pentru caliciu și totdeauna stilizate. Motivele cel mai des întîlnite sînt ovele sau baghetele, luate din domeniul arhitecturii ; se folosesc de asemenea rozetele, care s-ar putea

înscris într-un cerc sau într-un dreptunghi, trese, spirale în S culcat, meandrul grec, șir de perle și altele.

Decorul caliciului fiind cel mai important, vom încerca în raport cu acesta o clasificare care ar cuprinde următoarele categorii :

1. Prima, în care domină în chip absolut elemente vegetale ; acestea constituie cam 80% din cazuri ;

2. În a doua grupă intră acele cupe „deliene” în care predomină elementele vegetale, dar sînt prezente și elemente din lumea animală : cîinele, căprioara, pasărea, delfinul și omul (fig. 4) ;

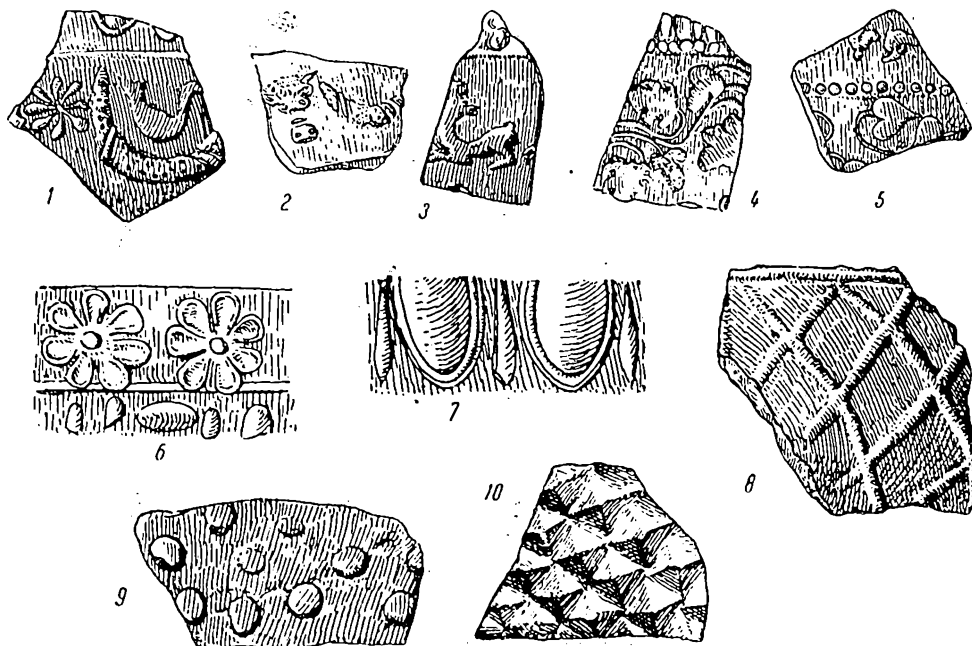

Fig. 3. — Fragmente de cupe „deliene” grecești de la Histria.

3. O grupă aparține ar forma-o acele fragmente pe care elementul uman nu este pur decorativ și împletit cu elemente vegetale, ci intră în compoziția unor adevărate scene din mitologie, fiind înfățișate, credem, în scop ritual ;

4. A patra categorie este formată din bolurile a căror parte emisferică este acoperită cu decor geometric. Acestea sînt cele mai puțin numeroase, iar elementele decorative folosite sînt plasa, făcută din linii în relief, și mici piramide cu cîte patru fețe (fig. 3/8 — 10).

În prima dintre aceste categorii înșirate mai sus (1) intră cea mai mare parte a fragmentelor descoperite la noi. În deosebirea variantelor din această grupă ne vom întemeia pe clasificarea alcătuită de cercetătoarea olandeză, pe care am amintit-o mai înainte, prezentînd mai pe larg aceste variante :

a) Boluri al căror caliciu vegetal, format din frunze, pornește de la medalioul de pe fund și cuprinde vasul în întregime, pînă la chenar (fig. 1). Se disting în acest ornament cele trei variante de frunze de lotus : frunzele ascuțite de *nym-*

phaea caerulea, frunza rotunjită de *nymphaea lotus* și frunza lată și rotundă cu marginea superioară răsfrintă de *nymphaea nelumbo*. Se mai întîlnesc și frunze de acant, de palmier și de ferigă;

b) Boluri „lobate” (*à godrons*) (fig. 1/3—4). Pe aceste boluri, caliciul este compus dintr-un număr mare de petale subțiri și prelungi. Uneori petalele sînt separate printr-un rînd de perle, altele sînt așezate în serpentine. Termenul folosit de H. Thompson pentru acest tip de boluri, *long-petal type*, redă foarte bine caracterul ornamentului;

c) Boluri cu imbricații, avînd ca ornament o serie de frunzișoare ce se acoperă parțial unele pe altele, ca niște solzi sau țigle (fig. 10/5,6). Pe cele mai vechi exemplare se recunoaște forma de lance a frunzei de lotus, transformată apoi în imbricații. Am urmărit această transformare pe mai multe fragmente, putînd arăta și etapele acestei modificări. Și de data aceasta redarea naturalistă este mai veche decît cea stilizată.

La prima grupă observăm că cea mai întrebuițată specie de lotus este aceea de *nymphaea caerulea*, tratată în felurite chipuri. Pe unele exemplare, frunza este redată numai prin contur sau prin contur și nervura mediană; uneori frunza de *nymphaea caerulea* e stilizată în formă de romb (fig. 1/7); altele lotusul are vîrfurile întors (fig. 1/1). Pe alte fragmente, frunzele de *nymphaea caerulea* sînt așezate în mai multe registre, în timp ce pe altele sînt dispuse formînd o rozetă. Pe alte două fragmente, frunzele de *nymphaea caerulea* au conturul și nervura mediană reliefate puternic, iar în interiorul conturului se găsesc frunzișoare de *nymphaea caerulea* așezate în formă de imbricații. În numeroase cazuri întîlnim de asemenea frunze de acant formînd frumoase ornamente. Pe fragmentele păstrate observăm că frunzele de acant erau dispuse în jurul medalionului central. Uneori ele alterneau cu frunzele de *nymphaea caerulea*. Alte frunze folosite pe cupele „deliene” sînt cele de ferigă, de laur, de palmier și încă altele, pe care nu le-am putut determina cu precizie.

În a doua categorie (2) am arătat că se cuprind cupe „deliene” pe care se găsesc și elemente luate din lumea animală. Remarcăm frumoasa reprezentare a unui cîine alergînd sau a unui cerb cu capul întors spre spate, acestea fiind, probabil, scene de vînătoare atît de iubite în lumea elenistică.

În repertoriul ornamental al cupelor „deliene” de la Histria menționăm prezența delfinului. Îl putem socoti ca emblema acestei cetăți, motiv pentru care ne putem gîndi, pe bună dreptate, la o producție locală a cupelor „deliene”. Pe numeroase fragmente găsim ghirlande, uneori cu „bucrani” (fig. 3/2), elemente mai tîrzii, dezvoltate foarte mult în vremea romană.

În ceea ce privește ornamentarea cu figuri umane, precizăm că se găsesc pe cupele „deliene” grecești reprezentări de personaje ce dansează (fig. 4) ori, în alte cazuri, luptători; uneori am întîlnit și chipuri de sileni. La Callatis s-au găsit fragmente de cupe „deliene” cu foarte frumoase reprezentări umane. Una dintre ele pare a face parte dintr-o scenă bahică¹⁰.

Tehnica. Este necesar acum să prezentăm observațiile noastre asupra materialului și felului cum erau lucrate cupele „deliene” grecești găsite la noi. Argila din care sînt făcute este de foarte bună calitate. Vasele au fost arse și la roșu și

¹⁰ Théophile Sauciu-Saveanu, *op. cit.*, în *Dacia*, I, 1924, p. 163, fig. 95.

reducător. Firnisul mat acoperă toate fragmentele ce ni s-au păstrat, cu excepția unuia singur care este lucrat dintr-o pastă foarte fină, ars cenușiu-închis, cu aspect metalic și fără firnis.

Unele exemplare au un aspect mai grosolan, dar numărul acestora e destul de redus. Grosimea pereților este, în medie, de 0,003—0,004 m, uneori îngroșându-se spre fund.

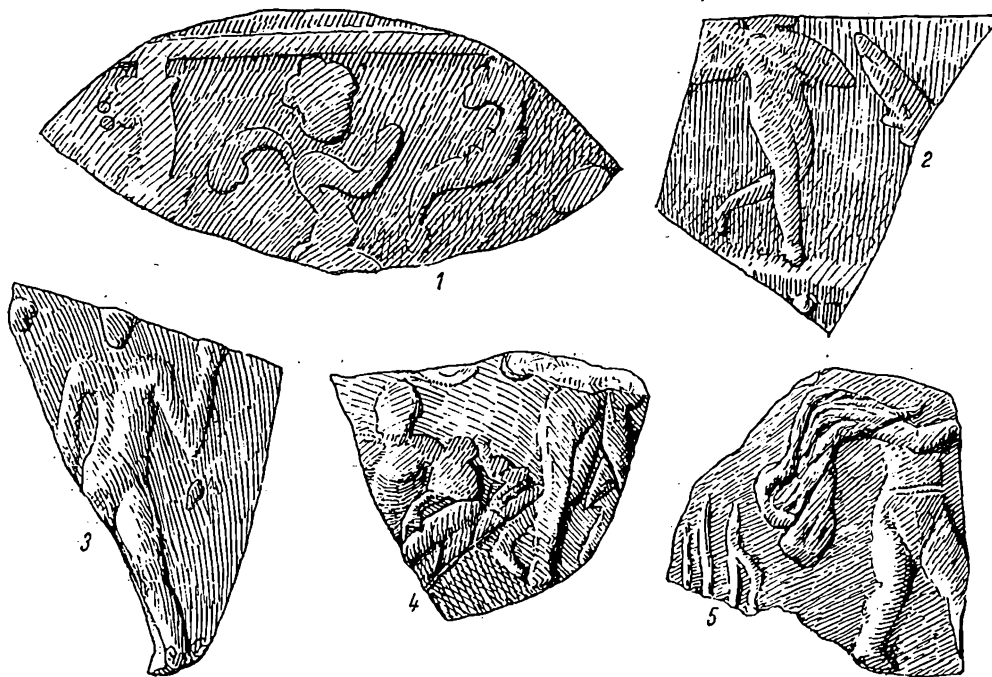

Fig. 4. — Fragmente de cupe „deliene” grecești de la Histria.

Fragmentele de cupe „deliene” descoperite în cetățile grecești de pe teritoriul țării noastre sînt lucrate numai din pămînt.

În așezarea getică de la Zimnicea s-au găsit două fragmente dintr-o cupă „deliană” de sticlă, pe care o socotim grecească și pentru materialul din care este făcută, și pentru decor. Fragmentul aparține ca formă grupei a doua, aceea cu marginea răsfrîntă în afară, iar prin decor se încadrează în grupa cu caliciu vegetal, alcătuit din petale lungi și înguste. Chenarul este format dintr-o bandă puternic reliefată și acoperită cu o rețea incizată cu ochiuri rombice (fig. 6/29).

Legătura cupelor „deliene” cu vasele de metal este evidentă și vom trece peste acest capitol în prima parte a lucrării noastre, deoarece nu avem exemplificări locale și pentru că problema a fost discutată pe baza unei bogate documentări de cercetători străini, ca L. Byvanck-Quarles van Ufford și K. Parlasca; în schimb, această problemă va fi atinsă în a doua parte a lucrării, care se ocupă de cupele „deliene” getice, fiindcă vom avea elemente de comparație în unele tezaure descoperite în țara noastră.

Ne putem însă da seama care este raportul dintre piesele importate din Grecia și cele locale din cetățile grecești de pe litoralul Mării Negre din regiunea Dobrogei sau din sudul U.R.S.S.

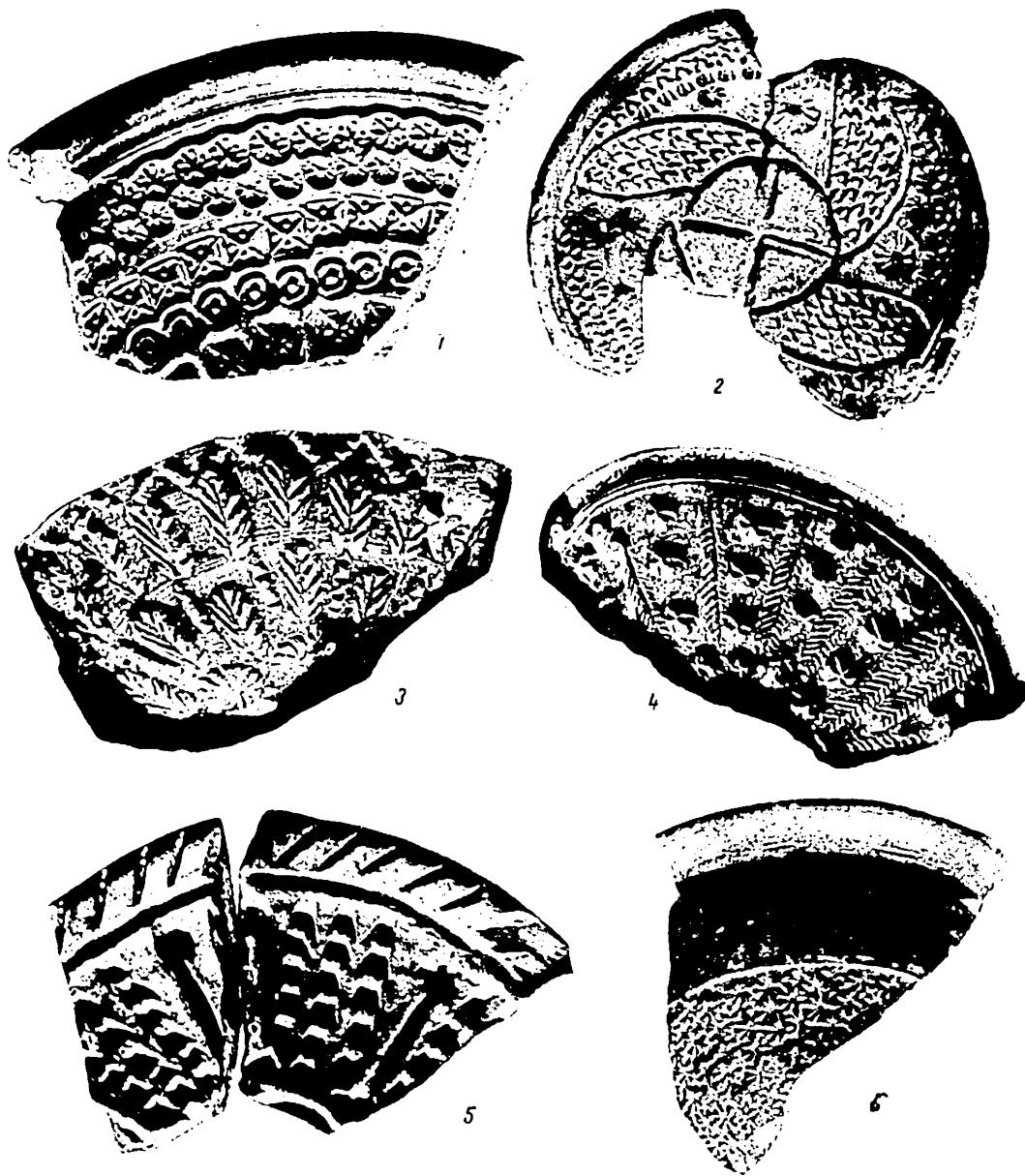

Fig. 5. — Fragmente de tipare din lut pentru cupe „deliene” getice (1—5) și fragment de cupă „deliană” getică (6). 1, 2, 4, Popești; 3, 6, Piscul Crăsani; 5, Zimnicea.

Atît prin numărul mare de elemente folosite pentru decor, cît și prin nenumăratele variante ale acestora, cupele „deliene” alcătuiesc unul din monumentele de seamă ale epocii elenistice, în care se reflectă ca într-o compoziție plastică sau

literară tot ce este caracteristic vremii : curentele diferitelor centre de civilizație, influența unora față de altele, ca și *reactualizarea și punerea în valoare a elementelor de veche tradiție locală a Greciei, Orientului, Egiptului, Italiei și chiar a regiunilor barbare*, trăsătură de cea mai mare însemnătate și care caracterizează întreaga arie de răspândire și influență a civilizației elenistice.

Voind să mai subliniem încă o dată importanța ce-o prezintă pentru arheologie cupele „deliene”, vom reproduce un citat din articolul *La sculpture hellénistique* de A. W. Byvanck : „Bolurile «megariene» ne ajută într-o oarecare măsură să înțelegem dezvoltarea artei elenistice. . . Ele ne arată cum ornamentele au trecut dintr-o regiune într-alta și cum bolurile grecești s-au transformat, ajungând în lumea romană. Vasele de metal prețioase, ale căror imitații sînt bolurile «megariene», ne pot completa aceste informații”¹¹.

★

În legătură cu problemele cupelor „deliene” grecești din cetățile de pe coasta Mării Negre din Dobrogea, nu putem încă statornici concluziile cu caracter definitiv, dată fiind, în primul rînd, necunoașterea întregului material. Totuși, unele observații sigure și puneri de probleme pot servi ca punct de pornire pentru cercetările noastre viitoare.

Pentru teritoriul țării noastre, cupele „deliene” se pot data începînd din secolul al II-lea î.e.n., cînd le găsim la Histria, atît în cetate, cît și în morminte¹².

În stadiul actual al cercetărilor noastre nu ne putem pronunța asupra curentelor și influențelor care au dus la dezvoltarea, la noi, a acestei categorii de vase, dar este sigur că acestea, în primul rînd, stau în legătură cu Attica și insula Delos. Le găsim pînă în secolul I e.n., în vremea romană, cînd dispar și sînt înlocuite cu vasele cunoscute sub denumirea de *terra sigillata*.

★

II. Dintre popoarele asupra cărora s-a exercitat influența culturii elenistice și care au avut legături mai apropiate sau mai îndepărtate cu cetățile grecești au fost și geto-dacii¹³; aceștia au copiat de la greci două forme ceramice : amforele și cupele „deliene”, acestea din urmă, însă, în așa fel le-au adoptat și adaptat, încît le-au dat o formă și un decor propriu. Ele alcătuiesc una din speciile ceramice nelipsite din așezările geto-dace. Descoperite pentru prima dată în așezarea de la Piscul Crăsani, cupele „deliene” au format una din preocupările de seamă ale lui Ioan Andrieșescu¹⁴ și Vasile Pârvan¹⁵ în studiile făcute asupra perioadei geto-dace. Descoperirea încă de la început la Piscul Crăsani a unui fragment de tipar pentru lucrarea acestor cupe a ușurat în chip hotărîtor problema provenienței lor : „Ele

¹¹ A. W. Byvanck, *La sculpture hellénistique*, în *Bulletin van . . .*, XXII, p. 13 : „Les bols mégariens aident à comprendre le développement de l'art hellénistique. Ils montrent comment l'art de la céramique s'est répandu dans le monde hellénistique, comment les motifs de la décoration ont passé d'une région à une autre et comment, enfin, les bols se sont transformés en arrivant dans le domaine de l'art romain. Les vases en métal précieux, dont les bols « mégariens » sont les imitations, peuvent compléter ces renseignements”.

¹² Informații de la Victoria Eftimie-Andronescu.

¹³ Țin să menționez că acest subiect mi-a fost dat de prof. Ion Nestor, spre a fi dezvoltat ca teză. D-sa mi-a îngăduit să cercetez toate fragmentele de cupe „deliene” descoperite la Zimnicea. Totodată, precizez că pentru capitolul referitor la cupele „deliene” getice mi-au folosit și discuțiile amănunțite pe care le-am avut cu colega mea Eugenia Zaharia, căreia îi mulțumesc pentru interesul cu care a urmărit elaborarea studiului de față.

¹⁴ Ioan Andrieșescu, *Piscul Crăsani*, București, 1924.

¹⁵ Vasile Pârvan, *Getica*, p. 207, fig. 162—170 și 172—173.

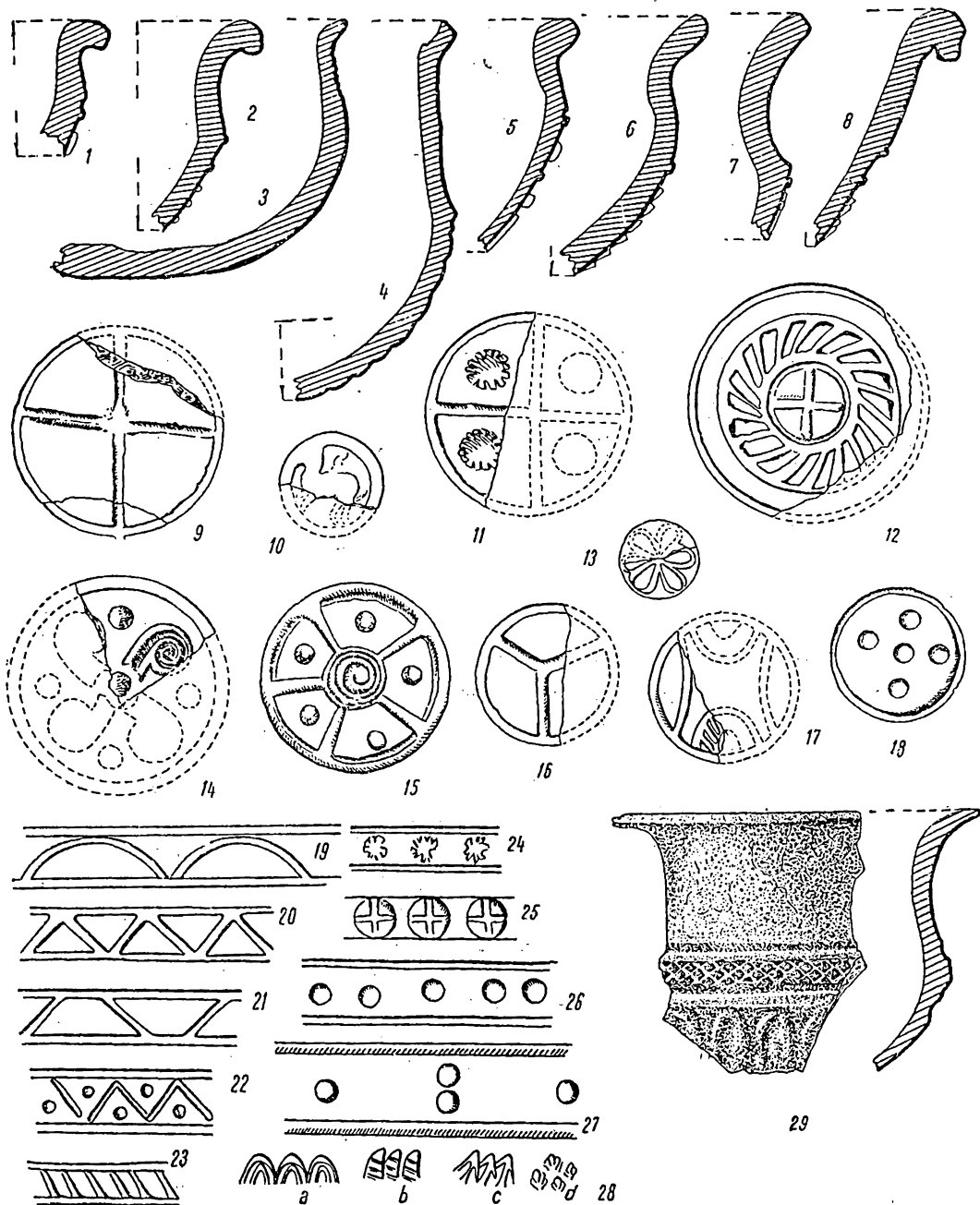

Fig. 6. — Profile de cupe „deliene” getice (1—8), decorul medalionului central de pe cupele „deliene” getice (9—18), chenarul la cupele „deliene” getice (19—27), imbricații pe cupele „deliene” getice (28) și fragment de sticlă dintr-o cupă „deliană” grecească de la Zimnicea (29).

puteau fi făcute pe loc, cu ajutorul tiparelor aduse din sud, ori chiar cu tipare făcute la fața locului, după originalele aduse din sud”¹⁶.

De la descoperirea tiparului de cupe la Piscul Crăsani în 1923 și pînă azi s-au adăugat încă altele și nici unul dintre acestea nu este o copie propriu-zisă a unei piese grecești. Astfel, bazîndu-ne pe materialul pe care-l avem la îndemînă, putem preciza că bolurile „deliene” getice sînt un produs local. Ar fi firesc să admitem că la început ele au fost totuși făcute după modele grecești, care însă nu ni s-au păstrat. Avem un fragment de cupă „deliană” getică, este drept singurul¹⁷, a cărui formă este o perfectă copie a celei grecești, decorul rezumîndu-se însă doar la chenarul din jurul marginii, alcătuit dintr-o bandă de linii dese incizate.

În așezările de la Zimnicea¹⁸ pe Dunăre și Popești¹⁹ pe Argeș s-a găsit cîte un fragment de cupă „deliană” grecească, fapt care vine să ajute la înțelegerea pătrunderii acestor vase la geto-daci.

Desigur că legăturile dintre așezările geto-dace din cîmpia munteană, Oltenia și Dobrogea cu cetățile grecești este un adevăr cîștigat de multă vreme și ale cărui consecințe au fost subliniate și demonstrate începînd cu studiile lui Vasile Pârvan²⁰ și terminînd cu ultimele rezultate ale săpăturilor arheologice care an de an aduc noi dovezi în legătură cu aceasta.

Deși atît de aproape de cetățile grecești, geto-dacii din Cîmpia Dunării, datorită stării lor culturale, economice și politice, n-au putut ajunge să creeze o civilizație de caracter urban. Totuși, bogăția lor și prezența atît de îndelungată a grecilor pe litoralul Mării Negre și pătrunderea lor uneori chiar în interiorul lumii „barbare” pentru scopuri comerciale, așa cum se prezintă situația și în punctul comercial grecesc de la Barboși²¹ și în alte descoperiri, au făcut ca geții, direct sau prin intermediul altor neamuri (tracii din sudul Dunării), să păstreze o legătură permanentă cu grecii și să împrumute bunuri culturale care, suprapunîndu-se fondului local, au putut da naștere acelei civilizații ce merită cu adevărat numele de geto-dacă, cristalizată și în forme politice sub domniile lui Burebista și Decebal. Resturi bogate ale acestei culturi s-au descoperit la Poiana, Popești, Zimnicea și Piscul Crăsani. Nu putem discuta și analiza aici toate problemele introducerii roții olarului, a monedei și a unor forme și specii ceramice, cum este aceea a cupelor „deliene”. Faptul este că geții nu s-au mulțumit numai să imite, ci au creat atît pentru formă, dar mai ales pentru decor, elemente proprii.

Trebuie să subliniem de la început că răspîndirea cupelor „deliene” getice nu cuprinde întreaga arie de locuire a triburilor geto-dacice. Astfel, ele abundă în cîmpia munteană, în Moldova s-au găsit pînă acum numai la Poiana²², sînt semnalate și în Oltenia, iar în Transilvania s-a descoperit întîmplător un număr restrîns la Sighișoara. Sînt cunoscute de asemenea la triburile tracice din sudul Dunării²³. Nu sînt prezente în cetățile de piatră dacice din Munții Orăștiei și nici în așezările atît de numeroase din regiunea sud-estică a Transilvaniei. Pen-

¹⁶ *Ibidem*, p. 208.

¹⁷ *Ibidem*, p. 206, fig. 126.

¹⁸ Aici s-au găsit două fragmente de cupe „deliene” grecești din sticlă.

¹⁹ *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 252, fig. 15/2.

²⁰ Vasile Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, București, 1923.

²¹ Fragmentul de cupă „deliană” grecească găsit aici

face parte din colecția „Vendelin” și se află în Muzeul național de anticități din București.

²² Radu și Ecat. Vulpe, *Les fouilles de Poiana, in Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 313; Radu Vulpe, *Activitatea șantierului arheologic Poiana-Tecuci*, în *SCIV*, II, 1951, p. 195; III, 1952, p. 205.

²³ Maria Cicikova, *Находка отъ кадоос с. Згалецо*, în *Izvestia-Institut*, XVIII, p. 347—349.

tru această din urmă regiune menționată păstrăm însă o rezervă, deoarece nu s-au făcut încă săpături de mari întinderi.

În cele ce urmează, vom enumera așezările unde s-au găsit fragmente de cupe „deliene” getice. În Muntenia, așezarea cea mai mare cunoscută pînă acum este aceea de la Popești pe râul Argeș (r. Drăgănești-Vlașca, reg. București). Săpăturile au fost începute și efectuate un număr de ani de Dinu V. Rosetti și reluate ulterior sub conducerea prof. R. Vulpe, în cadrul activității arheologice organizate de Academia Republicii Socialiste România. În această stațiune s-au găsit cele mai numeroase fragmente de cupe „deliene” getice²⁴, precum și tipare pentru lucrarea lor, ceea ce ne îndreptățește să socotim pe drept cuvînt această așezare ca principalul centru în care se produceau asemenea vase.

A doua mare așezare cunoscută în cîmpia munteană este cea de la Zimnicea. Primele „săpături” au fost făcute de Cezar Bolliac în 1869. În 1924, Muzeul național de antichități din București a organizat primele săpături arheologice sistematice, sub conducerea lui Ioan Andrieșescu, rămase nepublicate. În 1948 și 1949²⁵, săpăturile au fost reluate sub conducerea prof. I. Nestor. Ultimele săpături ne oferă și un îndreptar pentru încadrarea lor stratigrafică și cronologică.

A treia mare așezare este Piscul Crăsani pe Ialomița. În vara anului 1960, s-a mai găsit la Piscul Crăsani un fragment de cupă „deliană” getică (fig. 5/6)²⁶. S-au mai găsit fragmente de cupe „deliene” getice la Sultana²⁷ și în împrejurimile Olteniței, la Chirnogi²⁸. În regiunile subcarpatice ale Munteniei, cele mai înaintate puncte unde semnalăm prezența cupelor „deliene” getice sînt Cetățeni din Vale²⁹ și Poiana Gruului³⁰.

La Giurgiu, punctul „Malu Roșu”, în săpăturile efectuate în campania anului 1959, s-au găsit fragmentele unei cupe „deliene” getice³¹.

În București și în împrejurimi s-au găsit numeroase fragmente de cupe „deliene” getice; cităm în primul rînd exemplarele de la Tei³² și Snagov³³, apoi pe acelea de la Pantelimon³⁴, Vasilații Noi³⁵, Roșu³⁶; în București menționăm pe cele găsite pe strada „Ziduri între vii”³⁷, în cartierul Dămăroaia³⁸ și pe dealul Arhivelor statului (biserica „Mihai Vodă”)³⁹, Tînganu-București⁴⁰.

²⁴ Radu Vulpe, *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 252, fig. 15/3—8; idem, *Materiale*, III, 1957, p. 236, 237, fig. 12, 14; V, 1959, p. 342—345.

²⁵ Ion Nestor, în *Studii*, II, 1, 1949, p. 116—121; idem, în *SCIV*, I, 1, 1950, p. 93—102.

²⁶ Ioan Andrieșescu, *op. cit.*

²⁷ În vara anului 1958, Bucur Mitrea a găsit la Sultana, comuna Coconi, r. Oltenița, punctul „Ferma avicolă”, un fragment ce reprezintă o buză și o porțiune din corpul unei cupe „deliene” getice. Împreună cu acest fragment s-au găsit și alte fragmente de vase cenușii La Tène.

²⁸ Informație N. Anghelescu de la Muzeul regional Călărași, reg. București.

²⁹ Dinu V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 86, fig. 6/4; fig. 7/1.

³⁰ Fragmentul găsit aici face parte din colecțiile Muzeului național de antichități al Institutului de arheologie din București.

³¹ Informații Alexandru Păunescu, cu prilejul săpăturilor din împrejurimile orașului Giurgiu. Ni se face cunoscut că și alte fragmente de cupe „deliene” getice se găsesc în Muzeul de istorie și științe naturale din Giurgiu. Pro-

abil că au fost găsite în r. Giurgiu; Al. Păunescu, Gh. Rădulescu și M. Ionescu, *Săpăturile din împrejurimile orașului Giurgiu*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 134.

³² Dinu V. Rosetti, *Din preistoria Bucureștilor*, București, 1929, p. 15.

³³ Dinu V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Snagov*, vol. I, București, 1936, p. 16—17, 20.

³⁴ Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *22 Bec. RGK*, 1933, Tafel 20/1, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 12 și 15.

³⁵ Periegheze efectuate de Eugen Comșa și Gh. Bichir.

³⁶ Periegheză efectuată de Eugen Comșa.

³⁷ Vl. Dumitrescu, *Un vase delien d'importation trouvé près de Fundeni*, în volumul *În memoria lui Vasile Părvan*, p. 121—125. Cupa a fost greșit interpretată ca „vas delian de import”, deoarece ea este o cupă „deliană” getică.

³⁸ Dinu V. Rosetti, *Tombes à incinération du second âge du fer de l'époque romaine, dans la région de Bucarest*, 1935, p. 57—59.

³⁹ Informație Sebastian Morintz.

⁴⁰ Mioara Turcu, *Tînganu—așezarea La Tène*, în *Cercetări arheologice în București*, II, 1965, p. 274.

Din Oltenia se cunoștea pînă acum o cupă „deliană” getică găsită întîmplător aproape de Craiova. În toamna anului 1964, în urma săpăturilor efectuate în comuna Polovragi (r. Gilort, reg. Oltenia), s-au găsit mai multe fragmente de cupe „deliene” getice ⁴¹.

Din Transilvania se cunoaște un număr de cinci cupe „deliene” getice fragmentare și întregi, găsite la Sighișoara, și alte două la Țicmandru (r. Tîrnava-Mare, reg. Brașov) ⁴².

Pentru o mai bună ilustrare a celor de mai sus, am adăugat studiului nostru o hartă pe care se poate urmări răspîndirea cupelor „deliene” grecești și getice în țara noastră (fig. 14).

Vom încerca acum o clasificare a cupelor „deliene” getice, ținînd seama, ca și la cupele „deliene” grecești, de aceleași considerații în ce privește forma și ornamentarea.

De la început trebuie să prezentăm această categorie ceramică prin trăsăturile ei esențiale și deosebitoare de cele grecești: cupele „deliene” geto-dace sînt lucrate la roată, din pastă bună, arsă cenușiu, ca la ceramica obișnuită în La Tène-ul geto-dacic; sînt lustruite pe spațiile unde permite decorul și *neacoperite cu firnis*. Geto-dacii n-au știut să facă firnisul, deși au încercat să-l realizeze; nereușind, au renunțat. Avem două dovezi în sprijinul afirmației de mai sus: una la biserica „Radu Vodă” din București, unde s-a găsit o cupă cu picior (fragmentară), și un alt fragment de cupă, aflat la Popești, pe care s-a păstrat un fel de mînjeală neagră, dovadă a strădaniei de a imita firnisul grecesc.

Pereții cupelor „deliene” getice sînt mult mai groși decît ai celor grecești, ajungînd pînă la 1 cm.

Sînt lucrate la roată și în tipare de lut alcătuite dintr-o singură bucată sau din mai multe bucăți (fig. 5). În fig. 5/2 sînt reprezentate fragmentele unui tipar care cuprinde întreaga cupă, iar în fig. 5/3 reproducem un fragment de tipar de la Crășani, care reprezintă 1/4 din desfășurarea unei cupe și care are două găuri făcute înainte de ardere, fapt ce arată limpede că rolul lor era acela de a lega fragmentul respectiv de alte două bucăți. Tiparul nu era niciodată mai înalt de chenar (fig. 5/3).

Deosebirea esențială a cupelor „deliene” getice în comparație cu cele grecești constă în formă conică spre fund și umărul (mai puternic sau mai redus) format la trecerea dintre cupa propriu-zisă și marginea ei nedecorată. A doua trăsătură importantă și distinctă total de seria grecească este îngroșarea buzei în exterior.

După formă, cupele „deliene” getice se pot împărți în două categorii:

1. Cupele de formă conică cu umăr (fig. 10/1—2, 13/5);
2. Cupele semisferice, asemenea unei calote (fig. 7/1).

Elementul distinct, în ceea ce privește forma, îl alcătuiește umărul, care este prezent aproape exclusiv la formele conice și redus de obicei la cele semisferice. Din punctul de vedere al frecvenței, cele mai numeroase sînt cupele conice, mai înalte sau mai scunde, cu umăr. Cele în formă de calotă sînt mai puțin frecvente, deși sînt mai aproape de cele grecești prin forma lor.

Deoarece marginea joacă un rol atît de important în categoria cupelor „deliene” getice și pentru că starea fragmentară a materialului nu ne permite încă

⁴¹ Informație Alexandru Vulpe.

⁴² Josef Hampel, *A régibb középkor emlékei magyarokban. Első rész*, Budapesta, 1894, pl. CXXVI, 2a, 2b.

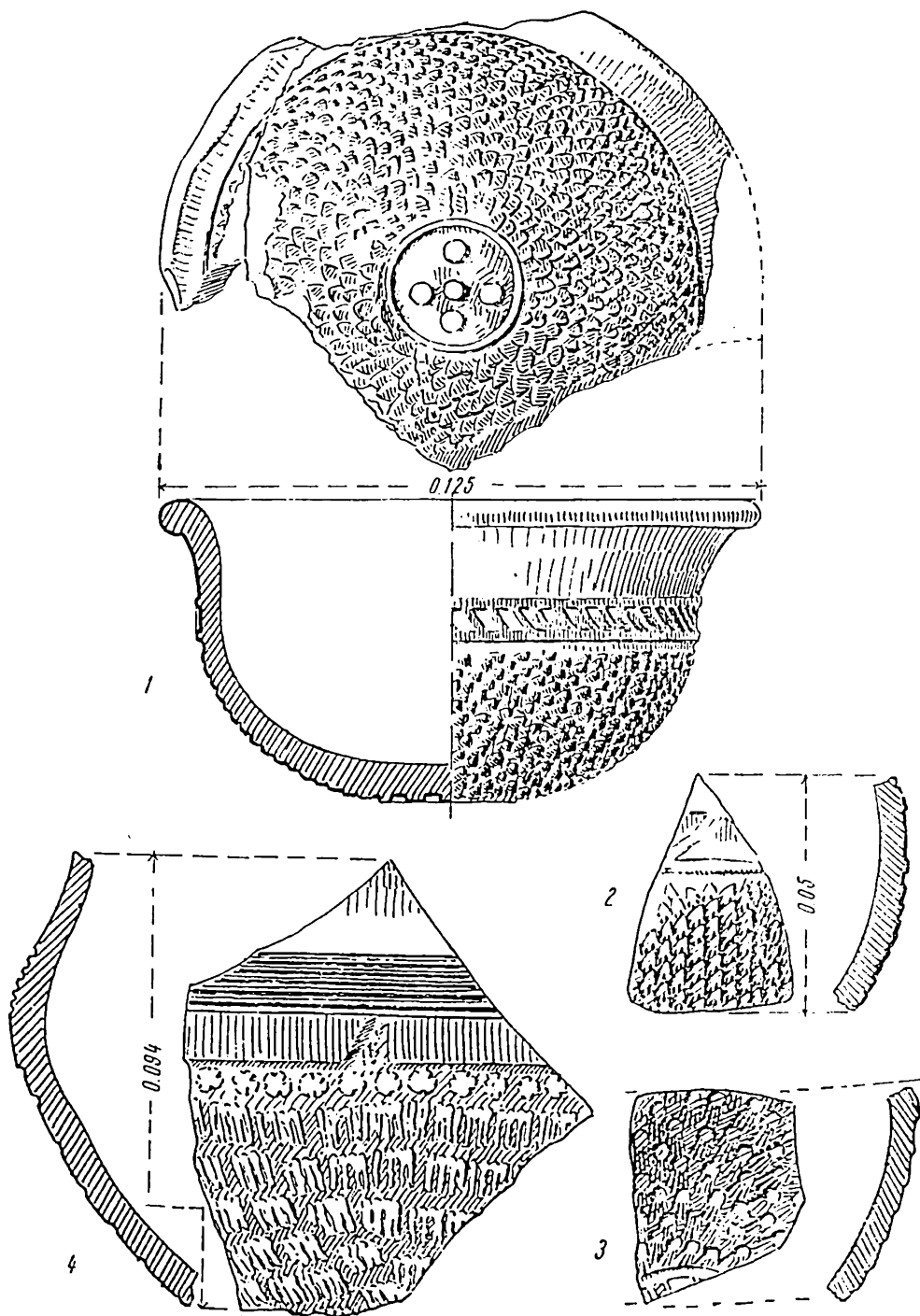

Fig. 7. — Fragmente de cupe „deliene” getice de la Zimnicea,

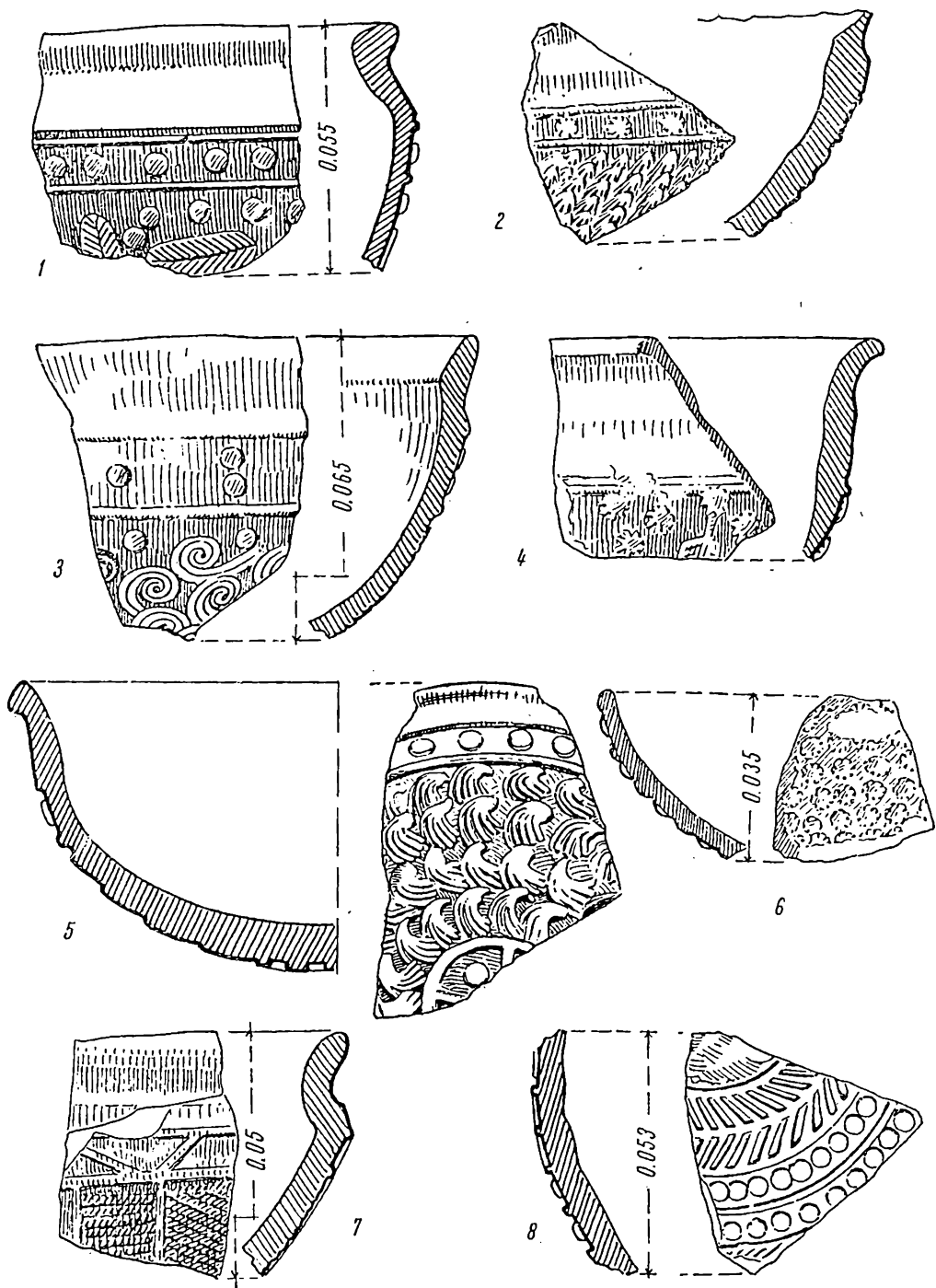

Fig. 8. — Fragmente de cupe „deliene” getice de la Zimnicea,

să stabilim dacă există un raport și care anume între forma acesteia și restul cupei, trebuie să facem totuși o clasificare și din acest punct de vedere, deosebind astfel următoarele variante :

- a) cupe cu marginea simplă (adică egală ca grosime), ușor arcuită spre exterior. Este valabilă pentru amândouă formele cu umăr sau fără umăr (fig. 6/7);
- b) cupe cu marginea întoarsă formînd un pinten (fig. 6/8; 8/5);
- c) cupe cu marginea arcuită și buza îngroșată la exterior. Acestea sînt cele mai numeroase și mai proprii cîmpelor „deliene” getice (fig. 6/3, 7; 8/1);
- d) cupe cu șanțuire la interiorul buzei (două exemplare) (fig. 6/4);
- e) cupe cu marginea lată (fig. 6/1; 9/5).

Remarcăm la cupele „deliene” getice, în contrast cu cele grecești, că la nici una nu există fundul format, medalionul central nefiind niciodată concav și nedecorat. S-a observat pe două fragmente applatizarea suprafeței cuprinse în medalionul central, ambele fiind însă decorate : una cu un cerc de rozete în locul cercului în relief, iar în centru patru rămurele în cruce, cealaltă cu cercul obișnuit și cu o cruce în relief.

Vom trece acum la clasificarea cupelor „deliene” getice după decor. Reamintim considerația făcută la primul capitol privitor la cupele „deliene” grecești, valabilă în cazul de față, anume că starea lor fragmentară nu ne dă posibilitatea, în foarte numeroase cazuri, de a întemeia clasificarea pe întregul material existent mai ales acolo unde trebuie indicată și proporția numerică a unei categorii față de cealaltă. De asemenea, socotim necesar să precizăm că în clasificarea de față am ținut seama de întregul material cunoscut pînă azi la noi, care mi-a fost pus la dispoziție cu amabilitate de diferiți cercetători, dar, întrucît acesta nu a fost încă publicat, ne vom baza în primul rînd pe descoperirile de la Zimnicea, pe care le vom folosi și pentru ilustrarea considerațiilor noastre. În aceeași ordine de idei, reamintim în acest capitol că, după publicarea materialelor găsite, intenționăm să le cuprindem într-un *corpus* organizat tipologic și, pe cît va fi posibil, cronologic.

În clasificarea pe care o vom face după decor vom ține seama de cele trei suprafețe ornamentate : a corpului cupei, a medalionului central și a chenarului. Și la cupele „deliene” getice *decorul de pe corpul vasului* constituie cîmpul principal și, în funcție de acesta, le putem împărți în următoarele grupe :

1. Cupe cu „caliciu”, am putea adăuga „vegetal”, deoarece toată această categorie folosește, cu rare excepții, motivul imbricațiilor, la care putem deosebi două variante :

a) Cele la care frunzulițele sînt stilizate și transformate într-o serie de colțișori triunghiulari, mai înalți sau mai scurți, și hașurați. În afară de imbricații, se mai întîlnește, mult mai rar, un cîmp întreg de rozete stilizate (fig. 7/1; fig. 6/28 a-d; fig. 5/6). Rareori peste cîmpul de imbricații se află un șir sau grupe (probabil patru) de cîte două sau mai degrabă trei rozete așezate pe verticală. Pe un singur exemplar găsim întregul cîmp al cupei acoperit cu cîrlionți, care par a imita părul sau lîna oilor (fig. 8/5); pe un alt exemplar se pot vedea grupe de cîte patru linii, „tetraglife”, în relief (fig. 7/4), iar pe altul boabe de grîu (fig. 13/10).

b) Așa cum foarte bine a observat cercetătoarea olandeză L. Byvanck-Quarles van Ufford, caliciul vegetal suferă un proces de reducere : pe cupele „de-

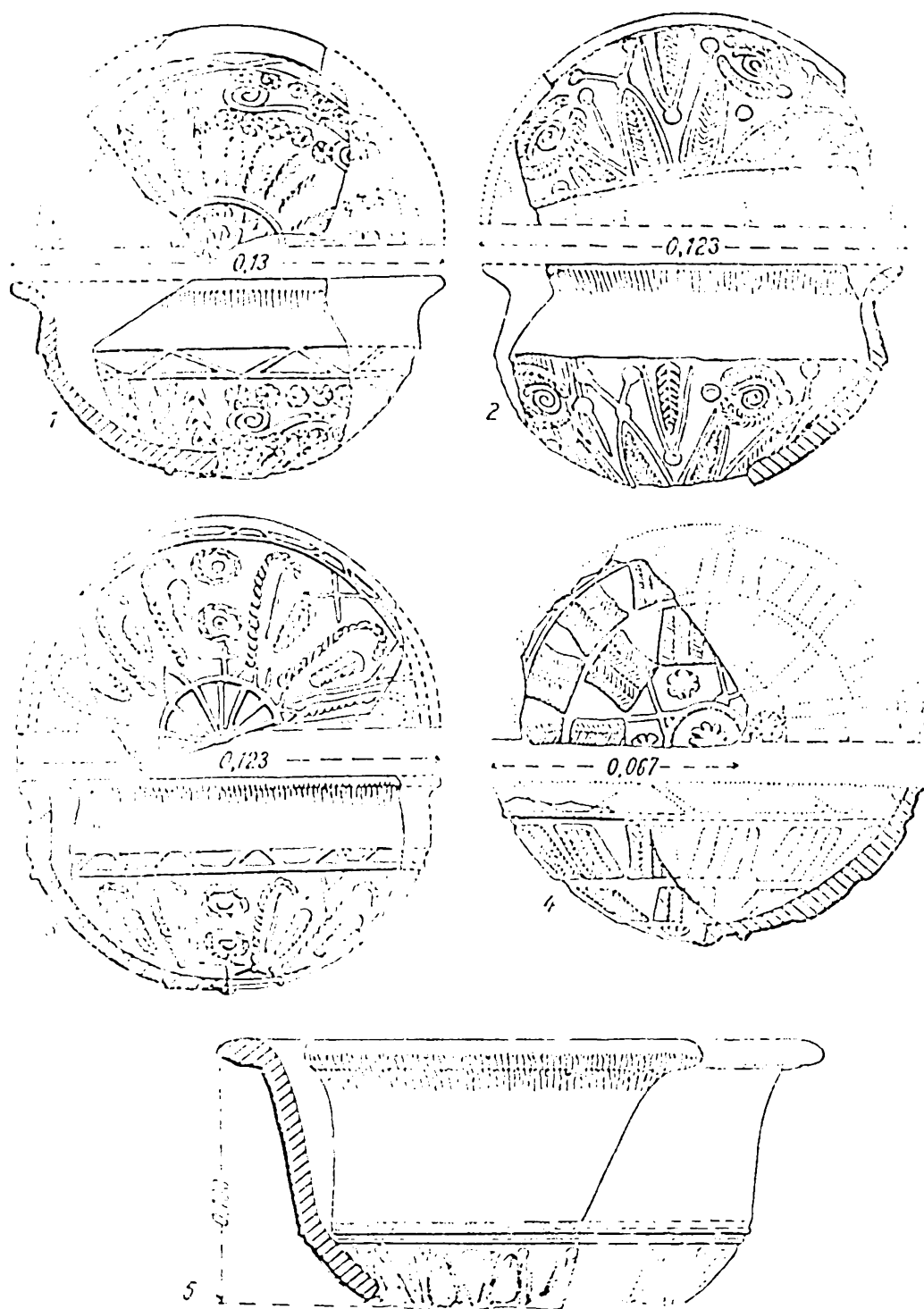

Fig. 9. — Fragmente de cupe „dolice” getice din așezarea de la Popoști.

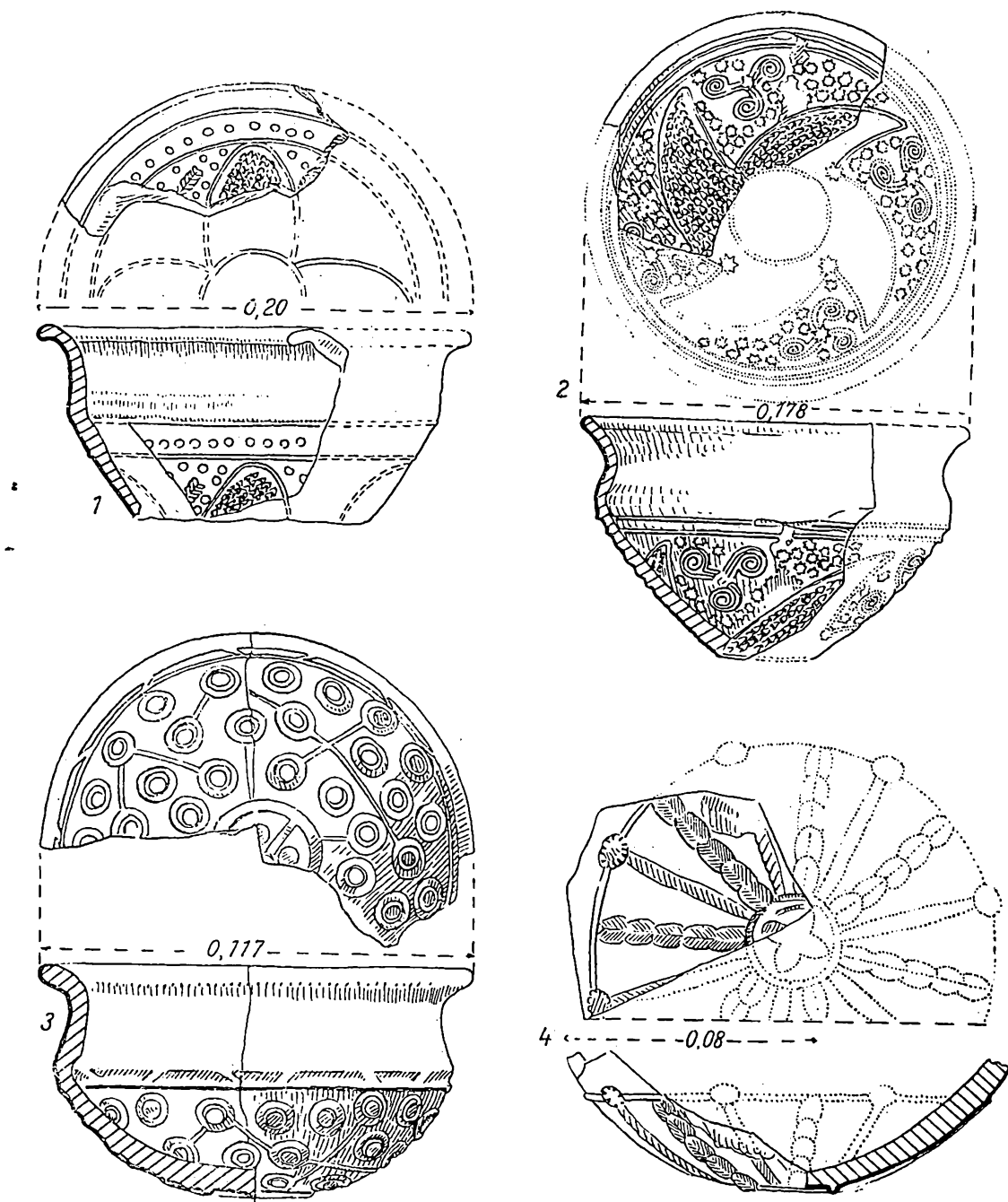

Fig. 10. — Fragmente de cupe „deliene” getice din așezarea de la Popești.

liene” getice se poate vedea reducerea caliciului la o simplă zonă în jurul medalionului central (fig. 11/2) sau transformarea acestuia în patru mari petale, așezate înclinate una după alta (ca la o morișcă), uneori mărginite de o linie în relief, alteori nu (fig. 10/1—2; 12/4).

2. Cupe cu decorul organizat pe *zone* despărțite sau nu de linii. În cuprinsul acestei grupe se pot deosebi două variante :

c) Cele care au decorul exclusiv geometric precum : benzi de perle, benzi de linii hașurate în sens invers, rozete mici sau mari trasate ca niște discuri cu raze, pătrate împărțite în patru sectoare, cercuri concentrice câte două și benzi de șiruri, uneori legate prin baghete, formînd un fel de rețea (fig. 5/1 ; 8/7 ; 10/3).

d) Cupe cu decorul în zone, dar în care motivele sînt exclusiv vegetale sau predominînd cele vegetale, alături de care se găsesc în proporție mai mică și elemente de ordin geometric și unele care ilustrează ocupații. Astfel, întîlnim zone alcătuite din benzi de frunze de ferigă tratată rigid sau moale (așezate vertical sau arcuite ca o frunză bătută de vînt), alternînd cu șiruri de rozete (fig. 11/3) ; zonă de *rython*-i alternînd cu zonă de frunze de ferigă (fig. 13/4) ; spice de grîne și ramuri înalte sau poate copaci stilizați (fig. 13/9) ; bandă formată din cinci șiruri de imbricații, situată în chip firesc în jurul medalionului central, deoarece înfățișează „restul” caliciului vegetal, după care urmează o zonă alcătuită din ițe (ca la războiul de țesut), spată, mîini, spirale rotunde și șiruri verticale de perle (fig. 11/2).

3. Cupe cu decorul în „raze” care converg spre medalionul central. Aceste raze pot fi alcătuite din niște bastonașe sau baghete în relief, simple sau crestate, terminate la capete cu câte o perlă (boabă) (fig. 12/1—2) ; ori frînghii sau torsade din frunzulițe îmbucate (fig. 10/4) sau din frunze lungi de brad, alternînd cu șiruri de perle sau rozete (fig. 5/5) ; șiruri de frînghii ca niște cîrlige, alternînd cu frunze și coroane (fig. 9/3). Această grupă o găsim reprezentată în așezarea de la Popești și la exemplarele de la Sighișoara (fig. 12/1—3).

4. Cupe cu decorul organizat pe *sectoare* sau *panouri* de forma unor trapeze cu baza mare pe linia chenarului și cu baza mică pe linia medalionului central. De obicei sînt opt asemenea panouri, patru câte patru, în cruce, identice ; pe fragmentul de la fig. 11/1 sînt trapeze mai mici, așezate în cruce și acoperite cu șnururi, între care sînt alte patru panouri în care se găsește câte o stea mare, alcătuită din șase frunze de brad, avînd o rozetă în centru, iar între frunze boabe rotunde.

În afară de motivele menționate mai sus și care au putut fi încadrate în clasificarea noastră după decor, mai sînt motive pe care le vom menționa fără să putem ști în ce grupă s-ar încadra (din cauză că fragmentele sînt prea mici) : spirale simple formate din două linii, spirale duble cu capetele în sens invers sau trei spirale legate cu o mică rozetă, amfore, monede, „făcliile” etc.

5. Cupe cu reprezentări zoomorfe sînt, în general, foarte rare sau, poate, preferate în anumite centre. Cîteva exemplare cu animale și păsări au fost găsite în săpăturile recente din așezarea de la Popești⁴³. Un alt fragment din această categorie s-a găsit în 1962 la Căscioarele, avînd reprezentări de cai sau țapi (?)⁴⁴. Cupa are corpul conic, scund, chenarul este alcătuit din două linii în relief, iar medalionul central din 3—4 cercuri concentrice cu o pastilă în mijloc. Corpul cupei este împărțit în sectoare prin patru ramuri, cîmpul fiecărui sector fiind acoperit de imbricații mici. În două sectoare numai, imediat sub chenar, sînt înfățișați

⁴³ Informații Alexandru Vulpe.

⁴⁴ Silvia Marinescu-Billeu, *Cîteva descoperiri geto-dacice de la Căscioarele*, în *SCIV*, 17, 1, 1966, p. 115, fig. 2.

cîte doi cai, element folosit mult de geto-daci și în decorul ceramicii și în toreutică.

Cupe cu figuri omenești cunoaștem pînă azi numai două exemplare, care provin unul de la Popești și unul de la Zimnicea. Pe cea de la Zimnicea sînt înfățișate doar palmele mîinilor; acestea sînt grupate cîte două de o parte și de alta a trunchiului unui copac și numai cîte una în partea de sus între coroanele copacilor. Restul cîmpului din această zonă este completat cu rozete, pastile și mici discuri

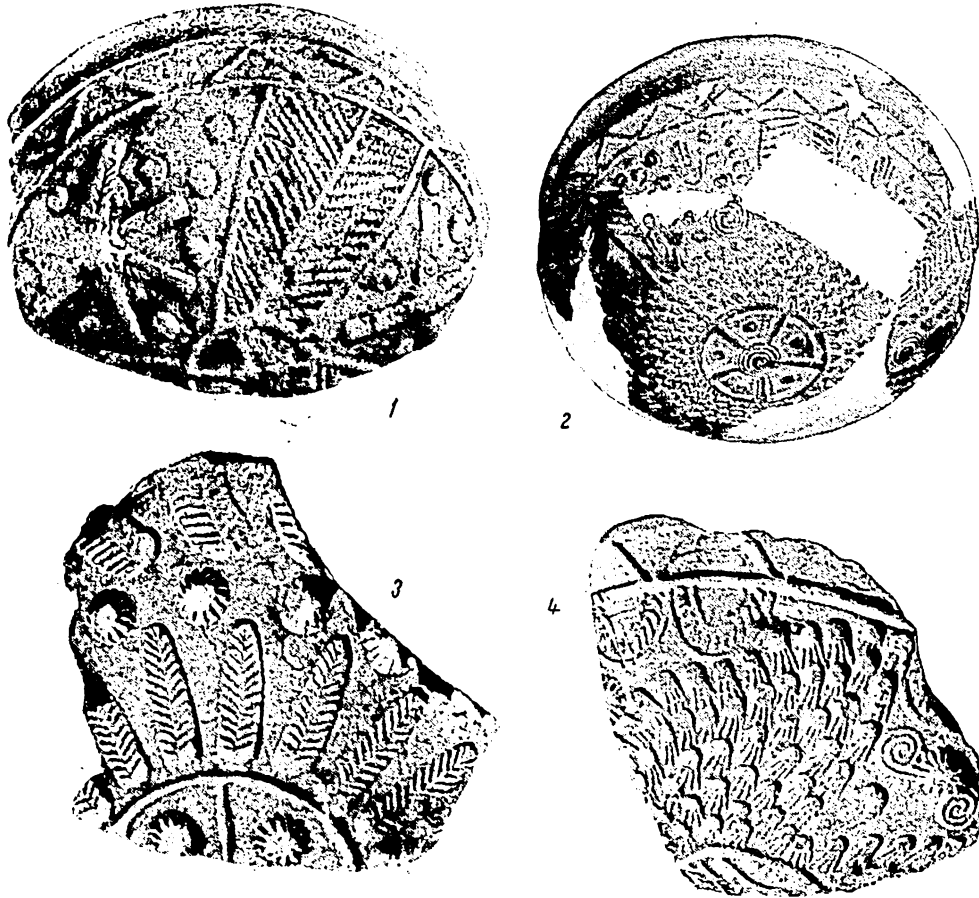

Fig. 11. — Fragmente de cupe „deliene” getice de la Zimnicea.

spiralice. Zona inferioară, cea din jurul medalionului central, este formată din imbricații (fig. 11/2). Alte două fragmente cu figuri omenești au fost recent publicate⁴⁵. Fragmentul nr. 1 face parte dintr-o cupă de mari dimensiuni, de formă conică, cu umărul bine articulat și cu marginea arcuită⁴⁶. Ornamentul acestei cupe este alcătuit dintr-o friză în care elementul principal este un personaj care se repetă. Decorul este în întregime neprecis, datorită tiparului în care absolut toate elementele au fost stîngaci lucrate; această lipsă de îndemînare se poate

⁴⁵ Al.Vulpe, *Reprezentări umane pe cupele getice de la Popești*, în *SCIV*, 16, 2, 1965.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 344, fig. 2/1.

observa chiar și la butonii care alcătuiesc chenarul. Elementul principal al decorului îl constituie un personaj înfățișat în picioare, probabil din față, figura nu este de loc indicată, îmbrăcat într-o haină cu cufte oblice, ca la o togă. Capul, înclinat ușor spre dreapta, nu prezintă nici o indicație a figurii și a părului; în jurul capului se găsește un șir de mici perle în arc. Brațele sînt îndoite din cot și ridicate la nivelul umărului; picioarele sînt, de asemenea, ușor îndoite. Între aceste figuri, în rînd cu capetele, sînt trei butoni cu marginea crestată ca niște sori ⁴⁷.

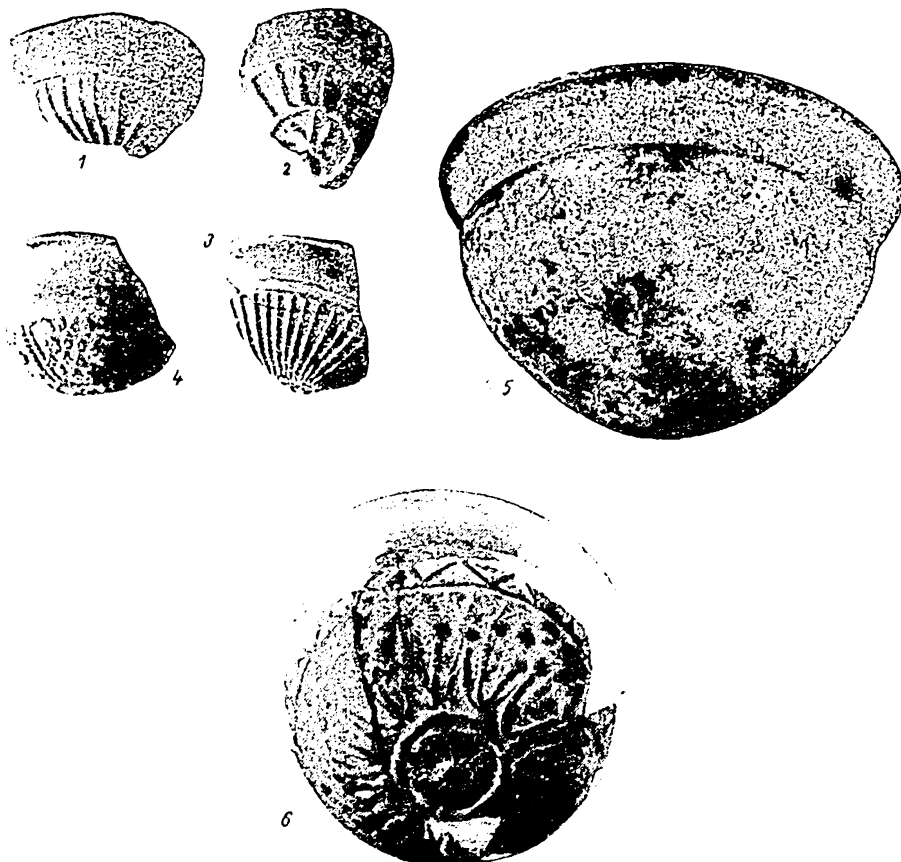

Fig. 12. — Fragmente de cupe „deliense” getice. 1—4, Sighișoara; 5, Piscul Crăsani; 6, Giurgiu (Malu Roșu).

Una dintre aceste figuri are de o parte și de alta cîte un disc spiralic, element des-
tul de des întîlnit în decorul cupelor „deliense” getice ⁴⁸. Aceste elemente se văd clar
la figura 11/2. În partea inferioară, între personaje, se găsește cîte o palmetă
lungă sau o frunză de ferigă. Datorită îmbrăcămîntei și felului în care este făcut
capul, înclinăm a considera că pe acest fragment este înfățișat un bărbat.

Fragmentul nr. 2 ⁴⁹ este lucrat mai îngrijit, decorul fiind mai precis realizat :
face parte dintr-o cupă cu corpul scund și rotunjit, cu marginea arcuită (apropiat
de fig. 6/2 și 9/1).

⁴⁷ Aceste elemente se văd clar la fig. 6/11 și 24; fig. 8/6.

⁴⁸ Vezi fig. 11/2.

⁴⁹ Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 344, fig. 2/2.

Medalionul central face parte din tipul cercului cu raze, iar chenarul este format din linii în zigzag⁵⁰. Decorul constă dintr-o friză de figuri feminine, de fapt aceeași figură care se repetă, așezate fiecare într-un cadru oval, rezervat, pe un câmp de imbricații mărunte, ca niște solzișori. După fiecare grupă formată din câte trei figuri se găsește câte o rozetă mare, așezată sus, în rînd cu capetele persoanelor.

Pe fragment s-au păstrat trei asemenea figurine⁵¹. Personajul este înfățișat din față, cu picioarele din profil schițînd pași de dans. Figura este clar indicată și remarcăm ochii foarte mari, ca două proeminențe rotunde; pe cap are, de asemenea, trei proeminențe rotunde, cea din mijloc fiind mai sus, din care pornesc, de o parte și de alta, două șuvițe (corzi) răsucite. Brațele sînt ridicate cu coatele la nivelul umerilor, antebrațul cu palmele atîrnînd în jos. Mișcarea personajului este marcată de picioare, de îmbrăcăminte și de cele două șuvițe răsucite de la cap. La această din urmă piesă este de remarcat, în primul rînd, tratarea foarte arhaică a întregii figuri, am putea spune chiar în stil cretano-miceni. Al. Vulpe interpretează figurinele de pe cele două fragmente de cupe „deliene” getice ca fiind feminine și dansînd: cea de pe fragmentul nr. 1 poartă hlamidă și cea de pe fragmentul nr. 2, fiind legată de lumea locală geto-dacică, are pe cap o coroană de flori, iar cele două șuvițe torsionate sînt considerate de cercetătorul amintit drept cozi. Lipsa altor documente similare nu ne permite încă să precizăm înțelesul celor două figurine; chiar dacă prezența lor pe cupele „deliene” getice ar fi numai ornamentală, interesul lor iconografic rămîne același. De asemenea, rămîne de văzut dacă sînt motive proprii numai cupelor „deliene” getice sau au fost imitate după reprezentări de pe alte categorii de obiecte.

În legătură cu figurina de pe fragmentul nr. 1 ar fi de remarcat mîinile ridicate în semn de invocare sau adorare. Gestul acesta s-ar potrivi și cu o mișcare de dans. Îmbrăcămintea este ca un cilindru, cu cutele oblice; stîngăcia cu care sînt lucrate nu ne lasă să înțelegem dacă este vorba de un trup gros sau îmbrăcămintea este „umflată” din cauza mișcării. De asemenea, este greu de precizat dacă este o stofă drapată sau o piele de animal.

Interesant este, de asemenea, și arcul de perle din jurul capului interpretat drept aureolă (nu se poate înțelege dacă este vorba de o reprezentare legată de cultul soarelui sau de un rest dintr-o arcadă, care se sprijinea pe două coloane, sau poate un simplu element ornamental).

La figurina de pe fragmentul nr. 2 este de remarcat mișcarea în jos a mîinilor, cu totul neobișnuită. Pe cap poartă un *coiffe* sau o coroană; interpretarea celor două șuvițe torsionate drept coadă de păr este, desigur, cea mai firească. Totuși, avînd în vedere că pornesc de la o coroană, nu ar fi exclus ca ele să înfățișeze două panglici, cu semnificație de ordin cultural-religios. Analogia cu figura de pe falera de la Galice (Bulgaria)⁵² este, în parte, îndreptățită; totuși, trebuie păstrată oarecare rezervă, deoarece figura de la Galice se integrează în alt tip. În acest din urmă caz este vorba de „tipul-bust”, cu un trup foarte gros; figura este total diferită ca stil, la fel și pieptănătura. Figura de pe falera de la Galice are părul despărțit în două, adus pe piept, în față, marginea părului fiind răsucită pe obraz și mai jos, ca o buclă lungă.

⁵⁰ Același decor ca la fig. 6/21.

⁵¹ Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 344, fig. 2/2.

⁵² N. Fettich, în *ActaArch*, 3, 1953, p. 135, fig. 5.

În esență, figurina de pe fragmentul nr. 2 este de stil foarte arhaic, cretanomicenian, pe cînd cea de la Galice s-ar putea lega de stilul alexandrian, care a folosit portretul sau figuri în (tondo) cadru rotund, cu trupul în basorelief foarte puternic.

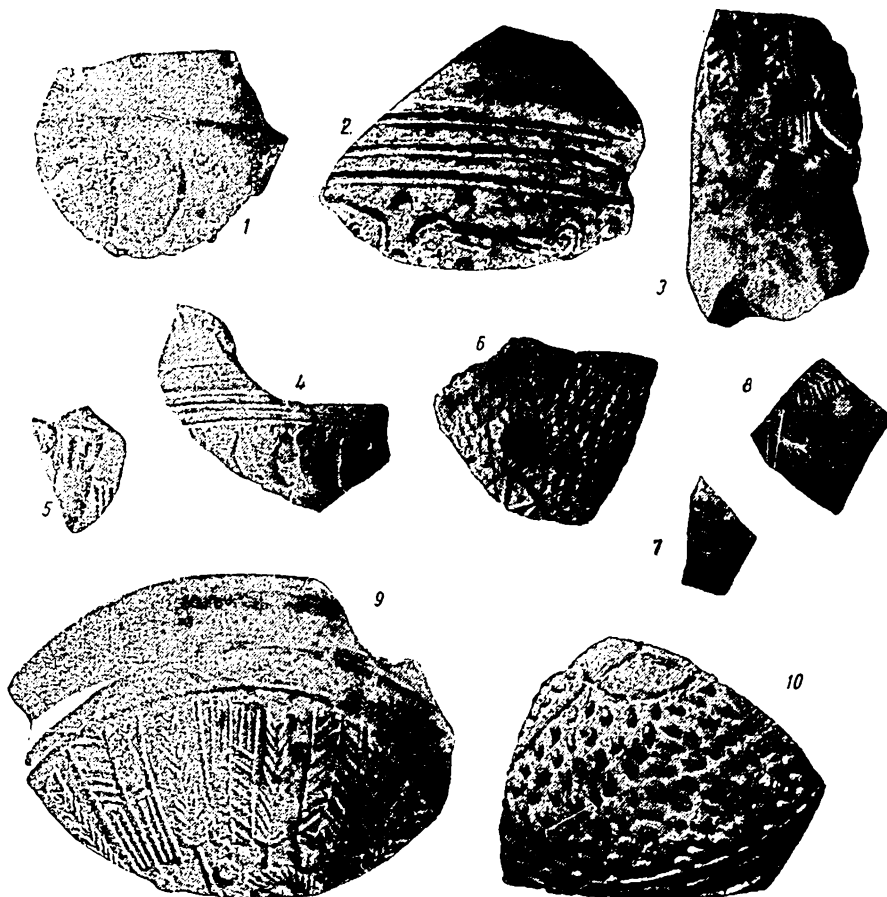

Fig. 13. — Fragmente de cupe „deliense” getice cu diferite ornamente.

Medalionul central este decorat la absolut toate fragmentele de cupe „deliense” getice pe care le cunoaștem pînă acum. Este alcătuit din obișnuitul cerc în relief, cuprinzînd o serie de elemente decorative, de caracter vegetal sau geometric. Și pentru această suprafață a cupei geto-dacii au creat un decor cu totul original. Nu au folosit faimoasa rozetă grecească decît într-un singur caz și atunci e tratată altfel și e foarte mică, încît aproape nu se observă din restul caliciului de frunzulițe (fig. 6/13). În rest, medalionul cupelor „deliense” getice este caracterizat prin împărțirea cîmpului în patru sectoare printr-o cruce cu brațele perpendiculare sau în X. Uneori sectoarele sînt goale, alteori sînt ocupate de cîte o rozetă (fig. 6, 9 și 11), o pastilă sau o spirală și o pastilă (fig. 6/14). Cîmpul medalionului mai poate fi împărțit în trei sau în cinci sectoare (fig. 6/15—16). Medalionul central

este uneori înconjurat de un alt cerc concentric. În același grup de motive mai găsim pastile pe cîmpul liber (fig. 6/18) sau cîmpul împărțit în sectoare, avînd în centru o spirală și pastile (fig. 6/15), două cercuri concentrice în care se înscrie un zigzag. În afară de linii drepte, medalionul central este decorat și cu arcuri așezate două câte două, față în față, una din perechile de arcuri fiind dublă și hașurată (fig. 6/17), sau este ocupat în întregime de raze. Au mai întrebuițat, dar într-o măsură mult mai mică, rozete, spirale cu perle, monede (fig. 6/10) și imbricații.

Chenarul. Și pentru decorarea chenarului, care încheie sub umăr întregul decor al cupelor, geto-dacii au folosit o serie de motive originale și într-o foarte mică măsură elemente luate din repertoriul grecesc. Motivele folosite pentru decorarea chenarului sau a „diademei” sînt în bună parte aceleași ca cele ale medalionului central, dar stilizate și adaptate pentru locul pe care aveau să-l decoreze. Și în cadrul acestor motive distingem pe cele cu caracter geometric folosite în mai mare măsură și pe cele de natură vegetală, uneori acestea două alternînd între ele. Chenarul cupelor getice se caracterizează prin prezența unei linii frînte simple, un zigzag în unghiurile căruia uneori sînt așezate mîini, perle sau bastonașe verticale; mai întîlnim arcade, benzi formate din bastonașe oblice, perle, rozete, pastile mari tăiate în patru de două linii perpendiculare incizate, rozete alternînd cu mici dreptunghiuri tăiate în două linii în diagonală (fig. 6/19—27). Altele au chenarul format din două, trei sau patru linii orizontale în relief (fig. 10/2). Motivul cel mai rar întîlnit este acela alcătuit din bandă de linii incizate orizontale; se găsește pe două fragmente, din care unul este al cupei nedecorate, de formă grecească, de la Piscul Crășani (fig. 6/3; 7/4).

După expunerea de mai sus, în care am avut prilejul să menționăm trăsăturile referitoare la forma și decorarea cupelor „deliene” getice, nu se poate vedea nici partea de împrumut de la greci, nici cea proprie geto-dacilor, motiv pentru care ne-am permis să le numim tot timpul cupe „deliene” getice.

Deși strîns legate prin înrudirea lor, cupele „deliene” getice comportă totuși probleme deosebite de cele originale grecești. Fără îndoială că prototipul lor este grecesc, de la care au luat elemente de formă și decor, dar care totuși ni se înfățișează cu un caracter propriu. Felul în care ele au pătruns la triburile geto-dace constituie încă o problemă deschisă pentru cercetările viitoare. În actualul stadiu al cunoștințelor, constatăm o lipsă a cupelor „deliene” în așezările getice din Dobrogea, iar în ceea ce privește triburile tracice sud-dunărene prezența lor e documentată doar prin exemplul de la Zgalevo (din Bulgaria). N-ar fi exclus ca acest din urmă exemplar să provină tot din regiunile nord-dunărene, avînd în vedere abundența lor în toate așezările geto-dacice. Astfel, deocamdată nu putem admite o legătură directă prin cele două „poduri”, Dobrogea și regiunea sud-dunăreană, care leagă teritoriul ocupat de geto-daci de teritoriile de cultură grecească propriu-zisă. De asemenea nu putem admite că primele cupe „deliene” getice ar fi fost realizate numai prin tipare aduse direct din mediul elenic, deoarece atît forma, cît și, mai ales, repertoriul de ornamente exclud această ipoteză. Faptul că geto-dacii au cunoscut această formă de vase în originale grecești ne este ates-

tat de prezența celor două fragmente de sticlă în așezarea de la Zimnicea, precum și a unui fragment dintr-o cupă „deliană” grecească descoperit la Popești⁵³.

Prezența lor în așezările getice este în orice caz târzie: la Zimnicea, fragmentele de cupă „deliene” getice apar în ultimele două niveluri (din cele cinci identificate). Întrucât stațiunea de aici durează numai pînă în secolul I î.e.n., ne putem gîndi la secolele II—I î.e.n., vreme în care întîlnim în număr considerabil astfel de cupe în așezările getice. De asemenea, la Popești ele se găsesc în aceeași vreme, în număr mare, în cele trei niveluri de locuire identificate pînă acum.

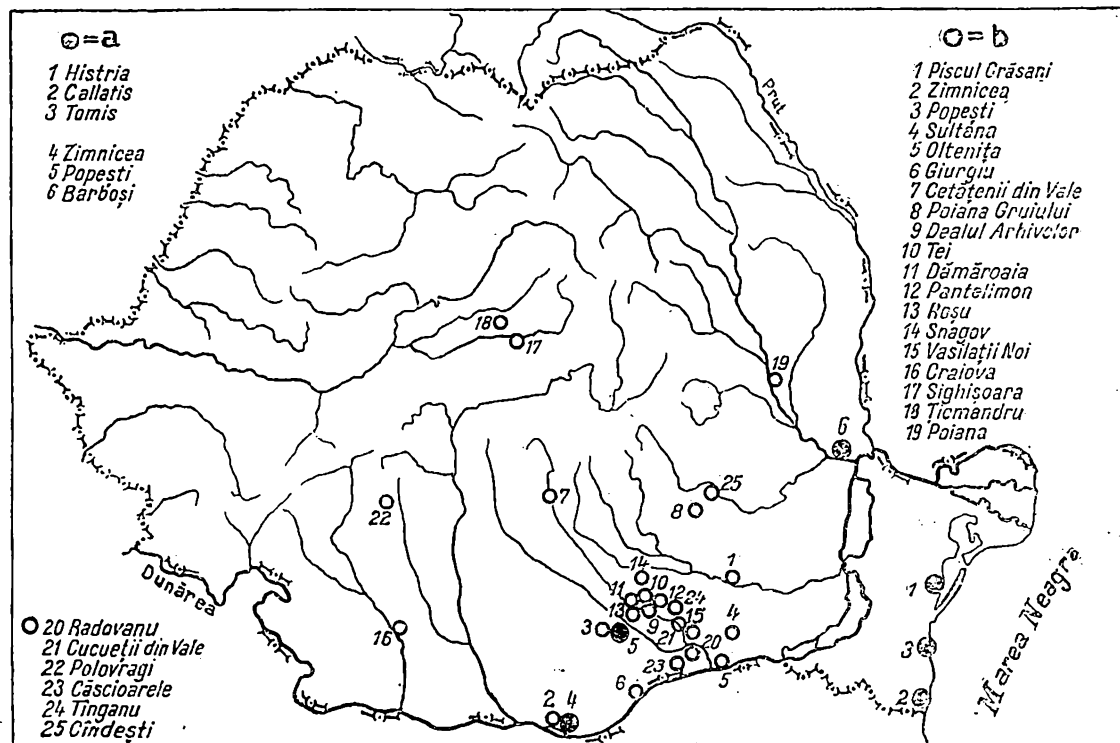

Fig. 14. — Harta Republicii Socialiste România cu localitățile unde s-au găsit fragmente de cupe „deliene” grecești (a) și getice (b).

Legăturile cupelor „deliene”, în general, cu vasele de metal au format obiectul a numeroase studii și cercetări. Descoperirile de la Surcea și de la Sîncrăieni⁵⁴, din regiunea estică a Transilvaniei, oferă elemente suficiente pentru a putea stabili legături între vasele de metal și cele de ceramică sau poate, mai bine zis, originea lor comună. Cu excepția caliciului de frunzulițe care este întîlnit și pe cupele „deliene” getice, restul decorului se leagă de lumea elenistică și „barbară” nord-dunăreană, însumînd o serie de elemente mai vechi cunoscute din descoperirile aparținînd unei perioade anterioare, ca bunăoară elementele de inventar din mormîntul de la Hagighiol. Într-o situație asemănătoare ne găsim și cu bolurile „deliene” getice; acestea au împrumutat de la greci frunzulițele și rozetele, restul

⁵³ Radu Vulpe, *SCIV*, VI, 1955, 1—2, p. 253 și fig. 15/3.

⁵⁴ Dorin Popescu, *Le trésor dace de Sîncrăieni*, în *Dacia*, N. S., II, p. 157.

decorului fiindu-le propriu ; dar în acest variat repertoriu al ornamenticii getice se păstrează elemente vechi, ca bunăoară spiralele și cîrlionții, pe care-i întîlnim pe casca de argint de la Hagighiol și pe coiful de aur de la Poiana Coțofenești⁵⁵. Deoarece datarea cupelor „deliene” getice este ulterioară celor două descoperiri amintite mai sus, pare mai verosimil să admitem că triburile geto-dacice din secolele II—I î.e.n. ar fi putut, prin însăși continuitatea lor de viață, să păstreze și elemente mai vechi, poate tocmai prin mijlocirea obiectelor de metal care au o durată mult mai mare decît ceramica. Fenomenul acesta se poate urmări limpede pe obiectele din tezaure, începînd cu Hagighiol și Poiana Coțofenești și pînă la cel de la Sîncrăieni. Totodată, trebuie ținut seama că atît în mormîntul de la Hagighiol cît și în M. 10 de la Zimnicea există vase de argint. Existența celor cinci fiale de la Hagighiol, dintre care trei sînt decorate, două cu un caliciu format din petale lungi și înguste, iar unul cu un caliciu de ove și lotuși (tehnica în relief), și datate în secolele V—IV î.e.n., ca și a fialei din M. 10 de la Zimnicea (nedecorată și de dată mai recentă, poate secolele IV—III î.e.n.), reprezintă fără îndoială vasele în metal de la care ar trebui să se pornească în judecarea problemei cupelor getice.

În afară de aceste legături privind raporturile dintre vasele de metal și cupe, care fac parte din cultura materială a geto-dacilor, mai trebuie subliniat faptul că forma, am spune caracteristică cupelor „deliene” getice, este aceea mai conică, așa cum se întîlnește la vasele de argint fără picior de la Sîncrăieni.

Prin bogăția și varietatea decorului, cupele „deliene” getice se deosebesc total de restul ceramicii, care, în genere, este săracă din acest punct de vedere. Tocmai împodobirea totală a exteriorului, ca și lipsa fundului, arată că aceste vase nu puteau sta decît cu gura în jos sau se așezau într-un suport. Este probabil ca ele să fi fost folosite mai ales în scopuri rituale. Pe una din cupele de la Zimnicea există reprezentarea mîinilor, de fapt mîna dreaptă, care se repetă, dacă socotim că este arătată palma. Se știe că mîinile sau ridicarea și arătarea palmelor sînt semnul care caracterizează reprezentările orantului. Ele nu pot fi, în nici un caz, interpretate ca un simplu semn decorativ. Chiar dacă la un moment dat și-au pierdut înțelesul, la origine au avut cu siguranță o semnificație precisă. În orice caz, prezența mîinilor în ansamblul de motive ornamentale de pe cupele „deliene” getice trebuie pusă în legătură, măcar ipotetic, cu folosirea rituală a acestor vase. Singura comparație pe care o cunoaștem ne-o oferă vasul getic din stațiunea de lîngă lacul Tei, unde este înfățișată o figură omenească întregă, cu mîinile ridicate ca în reprezentările de oranți⁵⁶.

În sfîrșit, mai trebuie să relevăm, între motivele decorative de pe cupele „deliene” getice, cornițele, bastonașele sau cîrligele imitînd frînghia, elemente tot atît de caracteristice.

Ne permitem, în chip foarte timid, a remarca asemănarea acestor ornamente cu cele care există în ornamentica obiectelor de lemn ale țăranilor noștri. Această afinitate artistică, împreună cu alte elemente, ar putea servi eventual, pe viitor, la îmbogățirea dovezilor în problema persistenței anumitor elemente străvechi în arta noastră populară.

★

⁵⁵ Ioan Andrieșescu, în *Revista de preistorie și antichități naționale*, I, 1, 1937, pl. VII și XVIII.

⁵⁶ Dinu V. Rosetti, în *Publicațiile Muzeului municipiului București*, II, 1935, p. 69, fig. 1, 2a—c.

Cupele „deliene” getice, deși își au prototipul în originalele grecești, sînt, prin forma în care ni se prezintă, o creație a triburilor geto-dace din secolele II—I î.e.n. Din această cauză ne permitem a le numi cupe „deliene” getice. Rămîn încă de rezolvat o serie de probleme legate de tipologia, încadrarea cronologică și răspîndirea lor, probleme a căror rezolvare necesită publicarea rezultatelor ultimelor săpături de o amploare mai mare sau mai mică efectuate în așezările geto-dace.

IRINA CASAN-FRANGA

CONTRIBUTION À LA CONNAISSANCE DE LA CÉRAMIQUE GÉTO-DACIQUE.
LES COUPES « DÉLIENNES » GÉTIQUES SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE

R É S U M É

Les coupes « déliennes » constituent une espèce de la céramique hellénistique au décor en relief. Ces vases commencent à apparaître à la fin du IVe siècle av.n.è. pour connaître leur plein développement au IIe siècle av.n.è., époque à laquelle on les rencontre aussi dans les cités grecques de la côte occidentale du Pont-Euxin. De nombreux exemplaires de coupes « déliennes » grecques ont été trouvés à Histria et à Callatis.

En ce qui concerne le décor, les coupes « déliennes » grecques présentent, dans la majorité des cas, un ornement formé d'une corolle végétale revêtant le corps du vase ; sur un nombre réduit d'exemplaires, nommés coupes « déliennes » homériques, sont représentées différentes scènes tirées des épopées d'Homère. Pour ce qui est de leur forme, certaines coupes « déliennes » grecques ont le rebord légèrement évasé ou courbé vers l'intérieur. La plupart sont à fond plat, ayant au centre un médaillon consistant le plus souvent en une rosace. La partie supérieure des vases présente une bordure aux ornements formés le plus souvent d'oves et de baguettes.

L'ornement central, c'est-à-dire occupant tout le milieu des coupes « déliennes », est formé d'une corolle constituée par des feuilles de lotus, par de longs pétales ou, parfois, par de petites écailles. Un nombre réduit d'exemplaires possède des représentations zoomorphes ou anthropomorphes.

Sous l'influence grecque, les Géo-Daces ont imité cette espèce céramique, produisant des coupes « déliennes » gétiques, dont le nombre et l'importance sont connus. La plupart ont été découvertes dans les établissements de Poiana, Popești, Zimnicea et Piscul-Crășani.

Contrairement aux coupes « déliennes » grecques, celles des Géo-Daces ont une forme plutôt conique et sont recouvertes d'un vernis. Quant à leur décor, les coupes « déliennes » gétiques ont conservé quelques motifs du répertoire grec, tout en créant une série d'ornements originaux, de sorte qu'il est permis d'affirmer que les bols « déliens » gétiques représentent une espèce céramique sur laquelle les Géo-Daces ont, une fois de plus, marqué leur empreinte.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. — Fragments de coupes « déliennes » grecques d'Histria, décorées de feuilles de lotus.
Fig. 2. — Fragments de coupes « déliennes » grecques d'Histria.
Fig. 3. — Fragments de coupes « déliennes » grecques d'Histria.
Fig. 4. — Fragments de coupes « déliennes » grecques d'Histria.

Fig. 5. — Fragments de moules en terre cuite ayant servi pour des coupes « déliennes » géto-daciques (1—5) et fragment de coupe « délienne » géto-dacique (6). 1, 2, 4, de Popești; 3, 6, de Piscul Crăsani; 5, de Zimnicea.

Fig. 6. — 1—8, profils de coupes « déliennes » gétiques; 9—18, décor du médaillon central des coupes « déliennes » gétiques; 19—27, bordure des coupes « déliennes » gétiques; 28, motifs d'imbrications sur les coupes « déliennes » gétiques; 29, fragment de verre d'une coupe « délienne » grecque de Zimnicea.

Fig. 7. — Fragments de coupes « déliennes » gétiques de Zimnicea.

Fig. 8. — Fragments de coupes « déliennes » gétiques de Zimnicea.

Fig. 9. — Fragments de coupes « déliennes » gétiques de l'établissement de Popești.

Fig. 10. — Fragments de coupes « déliennes » gétiques de l'établissement de Popești.

Fig. 11. — Fragments de coupes « déliennes » gétiques de Zimnicea.

Fig. 12. — 1—4, fragments de coupes « déliennes » gétiques de Sighișoara; 5, de Crăsani; 6, de Giurgiu — Malu Roșu ».

Fig. 13. — Fragments de coupes « déliennes » gétiques à ornements variés.

Fig. 14. — Carte de la République Socialiste de Roumanie montrant les lieux de découverte de fragments de coupes « déliennes » grecques (a) et gétiques (b).